

БИБЛИОТЕКА

INITIUM

*Задужбина Андрејевић
чува успомену на свог оснивача
проф. др Косту Андрејевића
1932–2017.*

Издавач: ЗАДУЖБИНА АНДРЕЈЕВИЋ

11120 Београд, Држићева 11
тел./факс: 011/3862-430, 2401-045
e-mail: zandrejevic@gmail.com
www.zandrejevic.rs

**За издавача,
главни и одговорни уредник**
Проф. др Коста Андрејевић

**Редакцијски одбор
Библиотеке INITIUM**

Проф. др Ања Јокић, председница
Проф. др Ева Ваништа Лазаревић,
потпредседница
Проф. др Драган Михајловић,
потпредседник
Проф. др Ранко Голијанин
Проф. др Јасмина Димитрић
Марковић
Проф. др Данијела Здравковић
Доц. др Виолета Зубанов
Проф. др Татјана Јевремовић Петровић
Проф. др Весна Милошевић-Митић
Доц. др Јасмина Ранковић
Проф. др Тиодор Росић
Доц. др Јонел Субић
Доц. др Срђан Шеремешкић

Аутор

Милица Рожман
*Визуелна култура и приватни
идентитет породице Були*

Рецензенти

Проф. др Јелена Ердељан
Проф. др Саша Брајовић

Уредница

Татјана К. Андрејевић, проф.

Лектура (српски језик)

Ивана Миљевић Јелен

Лектура (енглески језик)

Др Милица Матић

Графичка припрема

Хелена Митић, инж. граф. тех.

Насловна страна

*Пројекат за фасаду виле Бенциона
Булија, Михаило Белић, 1928*

Штампа

Донаг граф д.о.о., Београд

Тираж

500 примерака
ISSN 1821-2484
ISBN 978-86-525-0322-3

БИБЛИОТЕКА

INITIUM

Милица Рожман

**Визуелна култура и приватни
идентитет породице Були**

**Задужбина Андрејевић
Београд, 2017.**

Родитељима

Садржај

	Предговор	7
1.	Сажетак	8
2.	Abstract	10
3.	Увод	12
4.	Породица Були и Београд	16
5.	Слике и репрезентација породице Були	22
6.	Приватна и јавна здања породице Були	26
7.	Стварање вечног сећања	47
7.1.	Породична гробница Булијевих	48
7.2.	Погреби чланова породице као приватно-јавне церемоније	55
7.3.	Исказивање последње воље: тестамент Бенциона Булија	58
8.	Закључак	65
9.	Напомене	67
10.	Извори	69
11.	Литература	70
12.	Индекс имена и појмова	75
13.	Summary	77

Предговор

Ова монографија настала је на основу мастер рада насловљеног *Визуелна култура и приватни идентитет Сефарда у Београду у 19. веку: породица Були* и одбрањеног 28. септембра 2016. године на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду под менторством проф. др Ненада Макуљевића.

Овом приликом желела бих да искажем дубоку захвалност свом ментору проф. др Ненаду Макуљевићу, на помоћи у вези са избором теме, драгоценим саветима и професионалном усмеравању, као и на подршци да се пријавим на конкурс *Задужбине Андрејевић*.

Желела бих да се захвалим и проф. др Саше Брајовић, проф. др Јелени Ерделјан и др Владани Путник Прица на интересовању и подршци за објављивање монографије.

Посебну захвалност дугујем свом колеги и пријатељу Вуку Датовићу, који је умногоме заслужан за настанак ове монографије, на несебичној подршци, саветима и стрпљењу.

Захвалност дугујем и проф. др Елиезеру Папу, без чије помоћи и стрпљења преводи натписа са хебрејског на српски језик не би били могући.

Истовремено се захваљујем и *Задужбини Андрејевић* која ми је омогућила објављивање ове монографије у библиотеци *Initium*.

Посебну захвалност дугујем и прим. др sc. Зорану Влаховићу, помоћнику директора и Управи болнице „Др Драгиша Мишовић“, који су ми љубазно изашли у сусрет и омогућили да фотографишем зграду која је припадала Бенциону Булију.

1. Сажетак

Монографија *Визуелна култура и приватни идентитет породице Були* најпре указује на грађански значај породице Були у Београду и српском друштву тог доба, стога што је један од модела приватног живота био утемељен на идејама и идеалима грађанског друштва. Породица Були представљала је једну од најугледнијих сефардских породица која је учествовала у стварању друштвеног и политичког живота у Београду крајем 19. и почетком 20. века.

Ауторка ове монографије наводи да о грађанском значају ове породице сведоче прикази њених чланова у различитим медијима, попут портрета, фотографије и цртежа који, пре свега, указују на поступке њихове визуелне репрезентације и саморепрезентације. У раду се говори о томе да је породица Були желела да свој углед истакне подизањем приватних и јавних здања, креирајући на тај начин приватни идентитет, а потом и визуелну културу самог града, као и изградњом породичне гробнице на Сефардском гробљу у Београду. Наглашава се да је гробница ове породице, као почивалиште више генерација, огледало породичног идентитета као и различитих стратегија и начина памћења којима је ова фунерална целина формулисана.

Ауторка је по први пут синтетизовала породицу Були у контексту визуелне културе. Ова монографија настала је као резултат истраживања које је, пре свега, подразумевало повезивање архивске грађе и раније познате литературе у којој се спорадично спомиње ова породица. Ауторка је кроз монографију, поред примарно прикупљене грађе, њене анализе и интерпретације, сагледала

значај породице Були у српском грађанском друштву, док је са друге стране размотрила однос визуелне културе и начина исказивања приватног идентитета сефардске заједнице у Београду.

Монографија настаје с циљем да са једног другачијег становишта пружи прилог познавању јеврејске сефардске заједнице на тлу Србије крајем 19. и у првим деценијама 20. века. Ауторка се нада да ће представљено истраживање бити од користи будућим истраживачима у проучавању ове недовољне заступљене теме.

Кључне речи:

1. породица Були
2. визуелна култура
3. приватни идентитет
4. Београд
5. Јевреји
6. Сефардска заједница
7. монументална архитектура
8. гробница
9. деветнаести век
10. двадесети век

2. Abstract

The monograph *Visual culture and private identity of Buli family* primarily emphasizes the civil importance of Buli family in Belgrade and Serbian society of the time, due to the fact that one of the models of private life was based on the ideas and ideals of the civil society. Buli family was one of the most reputable Sephardic families participating in the creation of the social and political life in Belgrade during the end of 19th and the beginning of 20th century.

The author argues that the civil importance of this family is attested to by representations of its members in various media such as portrait, photography and drawing, and which primarily point to the acts of their visual representation and self-representation. The paper deals with the topic of Buli family wanting to emphasize their reputation by building private and public edifices, creating in this way their private identity followed by the visual culture of the city itself, and also building the family sepulcher at the Sephardic cemetery in Belgrade. It is emphasized that the sepulcher of this family, as the resting place of several generations, is a mirror of the family identity and also of different strategies and manners of remembering, which shape this funerary entity.

Buli family was synthesized in the context of visual culture for the first time by the author. This monograph was created as the result of research, which primarily related to the archive material and previously known literature where this family was occasionally mentioned. Through the monograph, apart from the initially collected material, its analysis and interpretation, the author also offers an overview of the importance of Buli family in the Serbian civil society, while on

the other hand the monograph also offers a consideration of the relation between visual culture and the manner of expressing Belgrade Sephardic community's private identity.

This monograph was written with the aim of providing a contribution to the familiarity with the Jewish Sephardic community on the Serbian soil during the end of 19th century and first few decades of 20th century from a different perspective. The author hopes the presented research will be of use to researches in the future in studying this insufficiently present topic.

Key words:

1. Buli family
2. visual culture
3. private identity
4. Belgrade
5. Jews
6. Sephardic community
7. monumental architecture
8. sepulcher
9. nineteenth century
10. twentieth century

3. Убог

Приватност, као друштвена појава, односи се на аутономију Пособе и њен избор у којој мери ће ступати у узајамни однос са својим друштвеним, културним и историјским окружењем. Ови чиниоци утицали су на процесе освајања приватности, појединачне или групне, на односе унутар примарног, породичног окружења, затим и у ширем друштвеном контексту [72]. Разумевање појма приватности и приватног живота није истоветно у свим културама и свим историјским раздобљима. Приватни живот није датост која се подразумева, већ се остварује према жељеним или наметнутим културним концепцијама, политичким оквирима и економским условима. Свест о приватности развијала се с временом, док је приватни живот представљао остварљиву реализацију ових схватања [53].

Методологија истраживања приватног идентитета и приватности заснована је на проучавању различитих појава које се најчешће везују за проучавање приватног живота. Истраживање је засновано на тумачењу различитих аспеката друштвеног живота који се, с правом или не, обично повезују са приватном сфером. Досадашња истраживања и сазнања јасно су показала да и разни аспекти приватности имају своју историчност и контекстуалност, да су се мењали у зависности од епохе и територије, иако је друштвена пракса понекад била условљена културним обрасцима који су остајали изван нормативног уобличавања и идеолошког утицаја.

Проучавање различитих категорија приватности и приватног живота засновано на савременим разматрањима и методима

започели су угледни француски научници Филип Аријес и Жорж Диби и своје истраживање успешно су окончали вишетомним издањем *Историје приватног живота*, објављене на српском језику (2000, 2001, 2002, 2003). У српској научној литератури проучавање овог феномена било је засновано на искуствима и претходним истраживањима у европској научној средини и истраживање о приватном животу у Србији спровели су угледни научници: *Смиља Марјановић-Душанић и Даница Поповић* (2004), *Александар Фотић* (2005), *Мирослав Тимотијевић* (2006), *Ана Столић и Ненад Макуљевић* (2006) и *Милан Ристовић* (2007).

Проучавање приватног живота код Срба у 19. веку засновано је на гледишту да приватни живот, приватност, приватна и јавна сфера нису категорије које постоје саме по себи, него да су производ одређених филозофских и теоријских уобличавања и најчешће се повезују са феноменима модерних држава и друштава. Настојање да се теоријско-методолошки приступи примене на проучавање феномена код Срба у 19. веку било је у центру истраживања. Реч је о епохи која је у поређењу са претходним периодима изузетно богата историјским изворима и грађом. Овде се говори о новим и измењеним политичким и економским околностима, пре свега на простору Кнежевине, потом Краљевине Србије, али и у Хабзбуршкој монархији, које су посматрано из историјске перспективе овај период одвајале у односу на претходне. Ослобађање од османске власти, стварање и изградња државе, Кнежевине, потом и Краљевине Србије, промена економских односа, конституисање нације, само су неке од чињеница око којих постоји општа научна сагласност и које су утицале и на могућност сагледавања различитих образаца и приватности у овом периоду. Разлике у приступима засноване су на различитом схватању и промишљању категорија приватног живота и приватности, односа приватне и јавне сфере, непостојања границе која их раздваја, односно низа питања у вези са конструкцијом феномена који се приписују области приватног живота (*Ана Столић и Ненад Макуљевић*, 2006).

У првој тематској целини, посвећеној конструкцији приватног живота, заступљена су поглавља о њеним основним чиниоцима, и то на темељу анализе различитих културних модела и категорија приватности (*Ненад Макуљевић*, 2006). Анализа начина на које је концептуализован животни простор људи у 19. веку била је веома значајна, јер је то био пут да се дефинишу оквири где се одиграва важан део њиховог живота (*Мирослав Тимотијевић*, 2006). Посебна пажња посвећена је, стога, архитектури, као једном од важних чинилаца у конструисању приватности (*Александар Кадијевић*,

2006), као и проучавању културе смрти у 19. веку, која је анализирана на примеру српског грађанства и тумачена на основу неколико елемената као што су култура смрти, гробља и гробови, те емоционалност (*Игор Борозан, 2006*).

У конструкцији приватног идентитета једно од истакнутих места заузима визуелна култура. У оквире визуелне културе спадају сва дела која својом артифицираном обрадом надилазе материјалну и употребну вредност и носе одговарајући симболични карактер. Тако су се употребом одређених аспеката визуелне културе јасно исказивале личне верске, социјалне, етничке, националне и друге карактеристике и стварала комуникација са заједницом у којој се живело. Визуелна култура имала је значајну улогу у свим европским државама и друштвима током новог века. Коришћењем визуелног говора преносиле су се идеолошке и религијске поруке и истицао се идентитет грађанства. У заједници заснованој на верској правоверности визуелна култура је било строго кодификована и представљала је једно од најмоћнијих средстава идентификације различитих делова друштва [52].

Уобличавање приватне визуелне културе Сефарда у Београду у 19. веку имало је дугу традицију. Основни чиниоци изградње приватне визуелне културе мењали су се с временом, али су се заснивали на истим претпоставкама. Они су се налазили у конститутивним елементима њиховог живота, као што су материјални, економски, друштвени и географски предуслови, верски идентитет и стратегија прилагођавања и истицања у заједници. Зато су сложенији видови приватног живота углавном развијани у круговима имућнијег и образованијег дела становништва. Визуелна култура се интензивно развијала и неговала у оквирима најактивнијег слоја београдског сефардског становништва, који је представљао његову духовну, економску и културну елиту.

Ова монографија има за циљ да, пре свега, укаже на грађански значај породице Були у Београду у српском друштву тог доба, преваходно зато што је један од модела приватног живота био утемељен на идејама и идеалима грађанског друштва. У култури грађанског друштва посебан значај имали су власници капитала. Они представљају конзументе, али и мецене многих форми културног живота, од уметничког стваралаштва до хуманитарних друштава. Богати слојеви српског друштва јављају се као носиоци грађанске културе, али и као мецене уметника, образовних и културних институција. Развој грађанског друштва код Срба пратио је развој многобројних удружења и институција које су тесно повезане са осећањем и изградњом приватног идентитета [53].

Затим, даље у раду посебна пажња биће посвећена архитектури приватних и јавних здања. Најпре, усмерићемо се на архитектуру приватних простора као једном од важних чинилаца у конструисању приватности и приватног идентитета (*Љиљана Милетић-Абрамовић*, 2002; *Александар Кадијевић*, 2005, 2006; *Мирослав Тимотијевић*, 2006; *Сретен Вујовић*, 2007; *Владана Путник*, 2012). Потом, биће сагледано уобличавање јавног идентитета породице Були, као и то како су они учествовали у креирању визуелне културе самог града подигавши прву модерну робну кућу (*Дивна Ђурић-Замоло*, 1992; *Александар Кадијевић*, 2004, 2013).

С друге стране, веома важан сегмент за истраживање приватног идентитета представља и фунерална култура (*Мирјам Рајнер*, 1992; *Вук Даутовић*, 2013; *Милица Рожман*, 2015, 2016). Стога, значајну целину за проучавање приватног идентитета породице Були представља и подизање породичне гробнице на Сефардском гробљу. Када се говори о гробници породице Були, вршиће се њена формална анализа уз тумачење хебрејских натписа. Потом следи стилска анализа гробнице, са освртом на стил што је од значаја за оквирно датовање настанка гробнице, као и њено место у одређеном уметничком и друштвеном контексту. Бавићемо се, потом, погребима чланова породице у контексту приватно-јавних церемонија. И на крају, публикавањем тестаментa Бенциона Булија, као кључног правног и емоционалног документа, заокружује се слика приватног идентитета породице Були.

Методолошки приступ у проучавању ове теме заснован је на традицији и искуству савремене историје уметности и контекстуалном истраживању културне историје. У методолошком средишту налазе се студије визуелне културе, које означавају посматрање проширеног појма од појединачног феномена и самим тим представљају веома важну полазну тачку у истраживању теме [19; 61; 62]. Студије визуелне културе представљају проучавање свих форми визуелног, али и напуштање свих граница између такозване високе и ниске ликовне уметности, као и став да слика и визуелно спадају у кључне креаторе људске стварности. Визуелна култура представља ново поље истраживања, које подстиче историчаре уметности да се своје подручје истраживања прошире на проучавање свих видова делатности које као суштину имају продукцију комплексног визуелног материјала.

4.

Породица Були и Београд

Јевреји Сефарди као поданици Османског царства представљали су видљиву мањину у односу на припаднике других верских заједница. Као видљива мањина са својом религијом, културом и обичајима били су интегрални и конститутивни део османске балканске културне сфере. Зато сви видови културе, укључујући и визуелну културу османског Балкана, обухватају сефардску заједницу и њене припаднике у двострукој улози. Пре свега, они су заједница која истовремено примењује законски кодиране норме, прилагођава се на форме визуелног понашања и учествује у креирању визуелне културе Балкана [28; 54; 41].

Српска револуција и обнављање државности у Кнежевини Србији првих деценија 19. века омогућили су и овом делу српског народа релативно брзо одвајање од оријенталног цивилизацијског круга Османског царства, све бржи развој и постепено усвајање тековина грађанског либералног друштва [47].

Први писани извори о досељавању Јевреја у Београд односе се на период османске владавине када се углавном досељавају сефардски Јевреји. У Београду је сефардска заједница била смештена на Јалији, приобалном подручју уз Дунав. То је био простор унутар београдског подграђа, у близини најважније улице Зерека и муслиманске махале [54].

Након доношења слободоумног устава из 1888. године, који потврђује потпуну равноправност свих народа Краљевине Србије без разлике у вери и припадности, Јеврејима су укинута разна ограничења, која им, нпр., између осталог, нису дозвољавала излазак из махале на Јалији; тада је почео брз процес акултурације,

који су многи изједначавали са асимилацијом [50]. Процес еманципације Јевреја и излазак из традиционалних оквира махале на Јалији одвијао се у више фаза. Јевреји у овом процесу прихватају централно-европски културни модел. За Јевреје који живе на територији српске државе то је подразумевало процес ослобађања од османске власти, пролаз кроз стварање и изградњу државе, живот у Кнежевини, потом Краљевини, као и функционисање након династичких режима почетком 20. века [3; 50].

Важан положај сефардске популације у Београду потврђен је крајем 19. и почетком 20. века када је поседовала све значајне топосе као што су синагоге, школа, обредно купатило и гробље. Сефардска заједница била је сачињена претежно од трговаца и занатлија, са активним учешћем у животу београдске чаршије, као месту заједничких сусрета са другим народима и узајамне културне размене [55; 31]. Након стицања равноправности оснивају се друштва са добротворним и културним циљевима, долази до оснивања две банке и Јевреји почињу да учествују у друштвеном и политичком животу Београда [83].

Последњих деценија 19. века захваљујући успесима у индустрији, трговини и банкарству у Београду је почео да се ствара нови слој буржоазије коме су припадале и јеврејске породице. Породица Були била је једна од најугледнијих београдских сефардских породица која је деловала крајем 19. и у првој половини 20. века и дала је два председника Јеврејске сефардске општине и три скупштинска посланика [40].

Први истакнути члан породице Були био је Једидија Едија Були. Рођен је 1834. у Београду. По занимању је био трговац и банкар, а вршио је и функцију председника Јеврејске сефардске општине у периоду од 1897. до 1907. године. Поред тога, био је именован и за посланика Народне скупштине. Своју каријеру започео је као трговац, након чега је основао банку, коју ће још успешније утемељити његов најстарији син Бенцион. Био је заслужан за ширење трговинских веза Србије са иностранством. Истовремено, био је председник Трговачке штедионице и члан првог Есконтног одбора Привилеговане народне банке. Едија Були уживао је углед и поштовање прво кнеза, потом краља Милана Обреновића, а касније и краља Александра Карађорђевића. Међу четрдесет чланова скупштине, именованих од стране кнеза, први пут је за посланика именован један Јеврејин из Београда. Трговац и банкар Едија Були био је именовани јеврејски посланик у време владавине Милана Обреновића у периоду између 1880. и 1882. године [48]. Пословао је заједно са својим братом Давидом

Булијем, на кога је пренето посланичко именоване, и њих двојица успела су да породицу Були уздигну у ред најбогатијих породица у Београду. Булијеви су парирали тадашњим најугледнијим породицама попут старих Хаџи-Томића, Бабадудића и појединаца као што су били Ђорђе Вајферт, браћа Рашић, Илија Ковачевић и Игњат Бајлони [25; 40].

У периоду од 1897. до 1907, када је вршио функцију председника Јеврејске сефардске општине, Едија Були се залагао за подизање нове синагоге Бет Јисраел у улици Цара Уроша. Као тадашњи председник Јеврејске сефардске општине присуствовао је и свечаности поводом полагања камена темељца, који је положио краљ Петар I Карађорђевић [50; 65]. Едија Були је за своје заслуге добио и одређена одликовања – Орден Белог орла V степена, Таковски крст V степена и Медаљу обновљене Краљевине [25]. Преминуо је 2. септембра 1907. године у Бечу и четири дана касније (6.9.1907) сахрањен је у Београду на Сефардском гробљу.¹ Супруга Едије Булија Меркуша рођена је 1853. године у Београду. Учествовала је у оснивању Јеврејског женског друштва, које је основано 1874. и чија је председница била у периоду од 1894. до 1912. Преминула је 1934. године и сахрањена је у породичној гробници на Сефардском гробљу [50].

Углед и даље ангажовање у друштвеном и политичком животу Београда одржавали су и синови Едије Булија. Бенцион Були кренуо је Едијевим стопама, наставивши породичну традицију. Рођен је 21. маја 1867. у Београду. Бенцион је, попут свог оца, по занимању био трговац и банкар, а поред тога вршио је и функцију председника Јеврејске сефардске општине и био је именован за посланика у Народној скупштини. Основно и средње образовање стекао је у Београду, потом је отишао на школовање у Беч, где је завршио Вишу комерцијалну академију. По завршетку школовања вратио се у Београд и преузео је посао у очевој банци коју је довео у ред најбољих банака Краљевине Србије и одржавао је везе са највећим банкама у иностранству. Поред тога, подигао је једну од најуспешнијих текстилних индустрија и фабрику сламнатих шешира. Захваљујући јаким везама са иностраним партнерима добар део извозне трговине пре Првог светског рата ишао је преко банака у којима је имао утицаја. Био је акционар и члан Управног одбора Београдске трговачке штедионице, потом члан Управног одбора Индустијске банке и члан у Управи берзе. За време владавине династије Обреновић преузео је од стрица Давида посланичко именоване, али није активно учествовао у политичком животу. Након династичке промене, у време владавине

краља Петра I Карађорђевића, Бенцион је почео да се приближава радикалима и постао је члан Народне радикалне странке и први Јеврејин који је изабран за народног посланика. Мандат посланика имао је у периоду од 1912. до 1919. и током тог периода био је члан Финансијског одбора Народне скупштине. Након бомбардовања Београда, Бенцион Були је са осталим члановима избегао из престонице. У Нишу је о свом трошку организовао прихватилиште за избеглице а у Скопљу су избеглице прихватили Булијеви људи и смештали их у Јеврејску школу. Након 1915. године у Солуну је растао број српских избеглица, а Бенцион је и тамо имао своју филијалу којом је руководио Јосеф Амодај. Тада је Бенцион наложио Амодају да сву његову златну резерву стави на располагање избеглицима и да почне да мења српски новац. Преко конзулата у Солуну наставила се Бенционова акција, која је трајала за време рата не само у Солуну, већ и у осталим избегличким центрима. Српска скупштина била је у избеглиштву на Крфу, о чему сведочи фотографска грађа на којој су приказани чланови Скупштине на челу са Бенционом Булијем [50]. Учествовао је у доношењу Нишке и Крфске декларације и успешном повратку у отаџбину по пробоју Солунског фронта [25; 60; 40; 50].

Након избијања Првог светског рата био је именован за председника Јеврејске сефардске општине и на том је положају остао до 1918. године. Као тадашњи председник општине, у рату је преузео на себе финансирање општинских службеника и рабина, након чега му је 1920. године Министарство вера рефундирало средства.²

Као један од најугледнијих београдских сефардских Јевреја, Бенцион је био међу оснивачима добротворног друштва „Потпора“. Као дугогодишњи председник овог хуманитарног друштва, стипендирао је сиромашне Јевреје из махале који су желели да се школују у Бечу и другим европским центрима, и међу којима је био и сликар Леон Којен [50]. Помагао је и сва београдска јеврејска друштва, а својом донацијом и оснивање Јеврејске читалонице [50; 25]. Изабран је и за члана Надзорног одбора Друштва за подизање и унапређење Дедиња [4].

Након формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Бенцион се повукао из политичког живота и залагао се за организовање банкарског система – у том периоду настаје Југословенска удружена банка, чији је био потпредседник. Као и његов отац, Бенцион је за своје заслуге добио бројна одликовања: Орден Светог Саве II степена, Орден Белог орла III степена и Карађорђева Звезда [25]. Године 1933, непосредно пред смрт, Бенцион је у Бечу

саставио тестамент у коме се наводи да део своје заоставштине оставља Београдском универзитету, Јеврејској сефардској општини и бројним јеврејским друштвима. Сенат Београдског универзитета је 30. новембра 1934. примио заоставштину Бенциона Булија, која се састоји из непокретног имања, готовине, хартија од вредности, разних примања, драгоцености, намештаја и других непокретности ради оснивања *Фонда Бенцион и Матилда Були у спомен на њихове родитеље* којим ће, по свом најбољем нахођењу, располагати Универзитетски сенат. Тада је основан *Фонд Бенцион и Матилда Були* а средства којима је располагао нису била капитал који се трошио, већ се за финансирање користио годишњи приход. Из годишњег прихода фонд је стипендирао сиромашне студенте Београдског универзитета [13; 14]. Бенцион Були преминуо је 21. августа 1933. у Бечу и сахрањен је у породичној гробници на Сефардском гробљу у Београду.

Поред успеха у политици, трговини и банкарству, синови Едије Булија значајан допринос оставили су и у медицини, спорту и хотелијерству. Мориц Були рођен је 28. августа 1876. у Београду где је завршио основну школу. Средње образовање стекао је у Дрездену и Лајпцигу, након чега је медицину студирао у Бечу и Ростоку. Специјализирао је у Берлину и докторирао је 1905. у Немачкој. Био је сарадник професора Весермана, као и Хендела у Царском здравственом заводу у периоду од 1909. до 1910. године [25]. У пролеће 1910. враћа се у Србију на позив владе како би радио на сузбијању куге у селу Уровице у близини Обреновца. Исте године учествовао је у формирању бактериолошке службе у Београду и постао је први српски бактериолог у међуратном периоду. Током балканских ратова радио је као лекар полске болнице Дринске дивизије I позива; у Другом балканском рату био заробљен у Ђевђелији заједно са својим болесницима. У Првом светском рату као болнички бактериолог учествовао је у сузбијању епидемије пегавог тифуса у Нишу [25]. Био је резервни санитарски пуковник. После рата залагао се за подизање савременог водовода у Београду и захваљујући његовом заузимању подигнута је бактериолошка лабораторија за испитивање воде. На основу његових упутстава и нацрта изграђен је Дезинсекциони завод у Београду, који се по својој уређености убрајао у ред најмодернијих дезинсекционих завода у Европи. Преминуо је 23. августа 1936. у Београду и сахрањен је у породичној гробници на Сефардском гробљу [11].

Хуго Були рођен је 14. јула 1875. године. По окончању школовања у Београду отишао је на студије у Берлин где је, између

осталог, igrao фудбал у клубу *Германија*. По завршетку студија враћа се 1896. у Београд и доноси прву фудбалску лопту. Био је члан гимнастичког друштва *Соко* и међу оснивачима *Лоптачке секције* 1896. године. Заједно са Густавом Фајфером руководио је првом фудбалском утакмицом која је одиграна у Београду. Хуго Були страдао је на Сајмишту у Холокаусту [25].

Хугов брат Жак, о коме за сада не постоји много сачуваних података, био је познати трговац и хотелијер у Београду. Жак Були био је власник хотела Ројал у улици Краља Петра број 56, који је пројектовао инжењер Михаило Белић у периоду 1922–1923, и то до почетка Другог светског рата, у коме је страдао у Холокаусту.

Жаков син Мони де Були био је песник, новинар и критичар. Рођен је 27. септембра 1904. као потомак једне од најстаријих и најбогатијих београдских јеврејских породица. Основно и средње образовање стекао је у Београду и у том периоду боравио је више пута у Бечу и једном у Берлину. Прве песме објавио у часопису *Гидеон*, а од 1923. поезију редовно објављује у часопису *Хипнос*. Године 1924. издаје алманах *Црно на бело*. Налазио се међу оснивачима нових књижевних покрета, песничких прогласа и краткотрајних књижевних публикација. Његов рад финансирали су његови родитељи и породични пријатељи из београдских пословних кругова. У Париз одлази 1925. године, где је ушао у круг најпознатијих француских надреалиста и започео је сарадњу са часописом *Надреалистичка револуција*. Један је од потписника надреалистичке декларације *La révolution d'abord et toujours* објављене 1925. у париском листу *Clarté*. Након тога враћа се у Београд како би наставио студије права. Заједно са Ристом Ратковићем покренуо је 1926. часопис *Вечност*, који је заступао идеје надреалиста и 1927. постао је сарадник у алманаху *Нови Исток*. Убрзо по дипломирању преселио се у Париз и био је припадник авангардних и уметничких група. Покренуо је више часописа, од којих је један са сликаром Дидом де Мајом. Након губитка родитеља у Холокаусту престао је да се бави уметношћу и постао је аквизитер књига. По завршетку рата отворио је антикварницу у Паризу [25]. Преминуо је 29. марта 1968. у Паризу у таксију [80].

5. Слике и репрезентација породице Були

Породица Були, као што је већ истакнуто, представљала је једну од најугледнијих београдских сефардских породица која је учествовала у креирању друштвеног и политичког живота престонице крајем 19. и у првим деценијама 20. века. Поред тога, о грађанском значају породице Були сведоче и представе чланова ове породице у три медија – портрет, фотографија и цртеж – који, пре свега, указују на поступке њихове визуелне репрезентације и саморепрезентације. Поступке репрезентације и саморепрезентације треба посматрати првенствено као део ширих културних процеса којима се обликује како колективни тако и индивидуални идентитет. Треба такође истаћи да је то дуготрајан и релациони процес изградње симболичног система знакова који, између осталог, може да одговори на питање *ко сам ја* или *ко смо ми*, али и *шта бих волео да будем* [81].

Медији користе симболичке технике којима преносе слике и утискују их у колективну меморију [20]. Када се говори о портретном сликарству, у центар проучавања ставља се конструисање различитих идентитета портретисаног. Први познати пример представа чланова породице Були је портрет Едије Булија. Настао је 1904. године, насликао га је и потписао сликар *Ендрен С. Едија* Були приказан је у европској одећи како стоји у црном капуту испод кога се назире бела кошуља и у левој руци украшеној масивним прстеном држи штап. Портрет Едије Булија по начину представљања близак је култури реализма [74, стр. 14]. Насликан је у периоду када је Едија Були био председник Јеврејске сефардске општине, што је условило његову репрезентативну намену.

Портрет се данас налази у свечаној сали Јеврејске општине. Зграда црквено-школске јеврејске општине подигнута је 1929. према пројекту архитекте Самуила Сумбула [31]. Као што је већ поминуто, портрет је настао 1904, а зграда општине је завршена 1929. године, те се одатле поставља питање где се портрет налазио пре него што је подигнута нова зграда Јеврејске општине. Из наведених чињеница можемо извести одређене претпоставке: да се портрет Едије Булија налазио у старој згради Јеврејске општине на Јалији, те да је након подизања Дома црквено-школске јеврејске општине постављен у свечану салу, или да је пак био у власништву породице Були, па је након смрти Едије Булија поклоњен Јеврејској општини. Портрет уједно приказује и свет имућног београдског сефардског грађанства, истичући социјални статус Едије Булија. Имајући у виду чињенице о настанку овог репрезентативног портрета и период када настаје, стиче се утисак да је Едија Були желео да остане упамћен у оквирима јеврејске заједнице као њен председник, креирајући тиме у оквирима јеврејског идентитета слику лидера заједнице.

Слика 1. Портрет Едије Булија, уље на платну (1904)

Поред скупоцених портрета на платну, грађанство је од шездесетих година 19. века могло да има и сопствену фотографију. Фотографски медиј нудио је могућност грађанском друштву да дође

до своје индивидуалне представе [81]. Стога је надгробна фотографија Едије Булија, која се налази на централном споменику породичне гробнице, важан пример овог феномена. Сlike су замениле тела покојника која су изгубила своје видљиво присуство. Стога су покојници меморисани као присутни и видљиви међу живима преко њихових представа, а ову потребу задовољавало је откриће нових визуелних медија нпр. фотографију [20]. Надгробна фотографија Едије Булија постављена је у овални стилизовани оквир. Постављање фунералне фотографије говори о жељи да се покојник не заборави и да остане у сећању не само своје породице, него и ширег круга људи.

Слика 2. Фотографија Едије Булија са надгробног споменика

Трећи познати пример је цртеж који приказује Бенциона Булија. Овај портрет настао је 1926. године, израдио га је сликар Леополд Гедо и публикован је у збирци портрета знаменитих људи Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца [87]. Леополд Гедо, мађарски сликар, рођен је у Липоту 5. октобра 1887. и преминуо 28. јула 1952. у Њујорку [86]. На овом портрету Бенцион Були приказан је у оделу са кошуљом и краватом. Поред овог портрета, у збирци је приказан и портрет краља Александра Карађорђевића, као и портрет Игњата Бајлонија и других знаменитих грађана, што јасно указује на значај портретисаног Булија у дрштвеном и политичком животу Краљевине Срба Хрвата и Словенаца.

Слика 3. Бенцион Були, цртеж, Леополд Гедо (1926)

Слике и репрезентација Едије и Бенциона Булија пре свега указују на њихов положај и друштвени значај у српском грађанском друштву тог доба, а потом представљају још један од сегментата који су јеврејску заједницу потврђивали унутар грађанских оквира. С друге стране, представе у три медија – портрет, цртеж и фотографија – веома су значајне за проучавање визуелног идентитета породице Були, будући да су ово за сада једини познати трагови њихове визуелне меморије.

6.

Прибатна и јабна згања породице Були

Јеврејске сефардске породице у Београду живеле су на Јалији, приобалном подручју уз Дунав. Овај простор унутар београдског подграђа био је у близини трговачке улице (Зерек) и муслиманске махале [54]. Јеврејска махала у Београду простирала се између следећих данашњих улица: Тадеуша Кошћушког, Високог Стевана, Браће Барух, Банатске и Солунске и једног сокака који је на том делу некада постојао између улица Браће Барух и Цара Уроша. Јеврејска улица простирала се средином јеврејске махале и тако је представљала њену главну улицу [32]. Београдски Сефарди углавном су били подељени у две групе: на оне сиромашније који су живели на Јалији и оне имућније који су живели на Зереку [3]. Овај карактеристичан простор на дорћолској падини био је део трговачке чаршије током 19. века, која се простирала од Саборне цркве до Дорћола [56].

Породица Були, као једна од најугледнијих београдских породица, за потребе свог приватног живота подизала је породичне куће и виле и на тај начин учествовала у креирању визуелне културе у Београду крајем 19. и у првој половини 20. века [74, стр. 18]. Градитељски оквир њихове приватности првенствено је осликавао њихов друштвени и материјални положај, потом личне укусе у домену уметничких стилова и ужа естетска интересовања. Однос између тадашњег начина приватног живота и развоја архитектуре донекле се може сматрати двосмерним. Иако је општи развој архитектуре и урбанизма пресудно одредио физички оквир живота различитих слојева популације, склопови појединих објеката прилагођивани су њиховим приватним схватањима, интересима и

обичајима. С обзиром на то да се у архитектури приватних објеката у којима се одвија највећи део личног живота појединца и породица најупадљивије одражавају њихова схватања приватности, може се закључити да су се наручиоци претежно прилагођавали актуелним градитељским оквирима него што су успевали да наметну сопствене идеје и оригинална решења прилагођена специфичним потребама. Простор у оквиру породичних кућа изражавао је и детерминисао различите видове њиховог приватног живота, док је фасадна, то јест улична архитектура, имала функцију јавног обраћања и репрезентовања класног статуса [44].

У раздобљу од краја 19. века до Првог светског рата, па и непосредно после тога, подигнуто је више значајних архитектонских дела јавне намене, као и велики број стамбених кућа. Нове куће граде се од опеке и камена по европском узору у Господар Јевремовој, Симиној, Француској и Капетан Мишиној улици. На Дорћолу се развио посебан тип релативно скромне породичне господске виле. Њихова главна карактеристика је да припадају неокласицистичком стилском изразу. Један од главних примера таквих кућа јесте слободностојећа градска вила Едије Булија у Симиној улици број 17, која је подигнута у последњој деценији деветнаестог века. О кући Едије Булија за сада не постоји много података, будући да се не зна ни ко ју је пројектовао. Слични примери који потичу из истог периода јесу кућа породице Павловић у Господар Јевремовој улици број 39, затим кућа Ристе Крстића у Симиној улици број 39 и, у непосредној близини, у Француској улици број 21 налази се кућа познатог српског државника и политичара Николе Пашића [59].

Током 20. века породица Були за своје разгранате приватне потребе ангажује водеће архитекте да им подигну репрезентативне породичне куће и виле. Један од првих примера приватних здања породице Були, подигнут у првој деценији 20. века, јесте кућа Жака Булија у улици Краља Петра број 58. Жак Були је израду пројекта за своју породичну кућу поверио архитекти Стојану Тителбаху.

Стојан Тителбах је био пореклом Чех и рођен је 1877. године у Београду где је стекао основно и средње образовање, а потом се уписао на Технички факултет Велике школе и дипломирао на Архитектонском одсеку. У периоду између 1905. и 1912. био је запослен у Министарству грађевина. Што се тиче архитектонског опуса Стојана Тителбаха, као његово најзначајније остварење издваја се пројекат за зграду Новог Двора, чија је изградња започета око 1911. године. Поред тога, Тителбах је пројектовао

породичне куће и већи број стамбених зграда у Београду, на пример куће Арона Левија, Станислава Окановића, Моше Алкалаја и Жака Булија [34].

Слика 4. Кућа Жака Булија, Стојан Тителбах (око 1910)

Што се тиче архитектонског решења, кућа има приземље и два спрата и представља пословно-стамбени објекат. Приземље је обрађено рустично са низом подеоних венаца; на средишњем делу налази се улазни портал, док се лево и десно од њега налазе пословни објекти. Улазни портал наглашен је и декорисан паром пиластера. Тителбах је фасаду компоновао по устаљеним принципима еклектичне архитектуре. Решење је симетрично, са плитким средњим ризалитом који је богато декоративно обрађен. Прозори првог спрата завршавају се лучно, а прозори другог спрата архитравно. На оба спрата, на средишњем ризалиту, налазе се балкони извијених линија основе, док је на крову изнад средишњег наглашеног ризалита лучно завршена атика, која је такође декоративно обрађена. Што се тиче стилских карактеристика, декорација има елементе барока и сецесије. Елементи барокне декорације могу се видети на лучним завршецима прозорских оквира на првом спрату као и на средишњем наглашеном ризалиту и на лучно завршеној атици, док се умерена сецесијска декорација уочава на гвозденој балконској огради. Дозидана зграда постоји и данас [34].

Исто архитектонско решење Тителбах је применио и на кућу Арона Левија у улици Краља Петра број 39, коју је пројектовао 1907. године. Ова кућа такође представља пословно-стамбени објекат са приземљем и два спрата. Фасада је компонована према устаљеним принципима еклектичне архитектуре, решена је слободно уз велику примену елемената сецесије. Отвори излога у приземљу засведени су сегментним луцима доста великих распона. Равни делови фасаде обложени су клинкер опеком. Прозори првог спрата завршавају се архитравно, а другог лучно. Главни мотив фасаде је средњи део у висини другог спрата и дела крова, испред кога је балкон. Сагледавајући ове две куће можемо закључити да је, осим исте пословно-стамбене намене, Тителбах примењивао слична архитектонска решења као и стилске карактеристике, јер се и на једној и на другој кући уочава сецесијска декорација. Слично архитектонско решење са једноставније решеном фасадом применио је и на кући Моше Алкалаја, која датира из приближно истог периода као и кућа Жака Булија. Овако конципиране породичне куће које су имале приземље и два спрата и које су представљале пословно-стамбене објекте подизане су у главним улицама током првих деценија 20. века, најчешће за угледне трговце и занатлије [24].

По завршетку Првог светског рата грађевинска делатност у Београду нагло је порасла услед великог прилива становништва у главни град и административни центар новонастале Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца [69]. То је раздобље интензивне изградње породичних станова и кућа, време „грознице грађења“. Власници предратних стамбених објеката започели су брзу обнову старих и подизање нових најамних зграда. Генерални урбанистички план града је завршен 1923. године и Београд су тада чиниле четири централне зоне: Чукарица, Бањица, Милошевац и Топчидерско брдо [24]. Периферија Београда прераста у нове стамбене четврти, где се формирају амбијенталне целине у виду стамбених колонија, нпр. Професорска колонија, Чиновничка колонија, Котеж Неимар. На пољу приватне куће карактеристична је појава виле у форми породичне куће, посебно у Професорској колонији на Неимару или Вождовцу, док се луксузне, раскошне виле граде на Дедињу, Топчидерском брду и Сењаку [59].

На простору дотадашњих винограда имућна буржоазија подиже често веома простране и луксузне виле. У централном делу града виле су најчешће слободностојеће, у мањем или већем врту, често са предбаштом и знатно скромније од великих вила на Дедињу и Топчидерском брду [24]. На Топчидерском брду постојали

су још пре рата многи виногради са вилама, док је Дедиње било у потпуности неизграђено. Од када је на том месту подигнут Краљевски двораци, тај крај је, за невероватно кратко време, почео да се изграђује врло лепим и богатим грађевинама и вилама. На овом простору имали су виле многи угледни грађани, међу којима Владислав Стакић, Игњат Бајлони и Бенцион Були [38].

Пример репрезентативне виле на Топчидерском брду представља вила која је грађена за Бенциона Булија у периоду од 1924. до 1928. године у улици Љутице Богдана, према пројектима грађевинског инжењера Михаила Белића.³ Михаило Белић је углавном пројектовао породичне куће и виле за јеврејске породице. Један од његових најзначајних послова био је пројектовање куће Јакова Челебоновића, потом је пројектовао кућу Грете Алкалај и кућу Максе Демајо, а поред тога је пројектовао и објекте јавне намене, као што је Хотел Ројал за Жака Булија у периоду од 1922. до 1923. године [57].

Као што је већ споменуто, у периоду од 1924. до 1928. грађевински инжењер Михаило Белић радио је на пројектовању виле за Бенциона Булија. Вила је грађена као слободностојећа кућа, окружена помоћним зградама као што су споредна вила, кухиња, тераса, гаража и стан за чувара. Овако комплексна организација простора одговара резиденцијалној архитектури Београда. У досадашњим истраживањима о стамбеној архитектури у међуратном периоду могу се уочити одређене типологије београдског стана. У концепцији простора породичних кућа и виле може се уочити да је простор подељен на репрезентативне и економске (помоћне) просторије. Разлог за овакву биполарност, која нимало није карактеристична за савремено пројектовање, треба потражити у структури друштва међуратног Београда с једне и крајње практичности с друге стране. С растом животног стандарда потребе за простором биле су све веће. Тако је дошло до раздвајања функција просторија у животном простору. Већина добростојећих породица држала је послугу у кући или стану, јер је то било једно од обележја друштвеног статуса. Служавке су живеле у девојачким собама, малим скромним просторијама које су се најчешће налазиле уз кухињу. Тек касније, током четврте деценије, архитекти девојачке собе почињу да измештају из станова у поткровље, по узору на француска решења [69]. Стога овако конципиран простор, који се састоји од главне и споредне виле и помоћних просторија, свакако одговара резиденцијалној концепцији приватног простора која није била уобичајена током друге и треће деценије 20. века.

Слике 5. и 6. Вила Бенциона Булија, Михаило Белић (1928)

Главна вила представљала је најрепрезентативнију грађевину у овој амбијенталној целини. Сама просторна концепција главне vile била је конципирана на следећи начин: имала је подрум, приземље, први спрат и мансарду која је имала функцију тавана.

Фасаде су решене симетрично, што је било наглашено балконима. Главна фасада подељена је на три дела са јако акцентованим средишњим фронтом. На средишњем ризалиту централно је позициониран улаз у вилу који је фланкиран овалним прозорима. Улазни портал декорисан је гирландама, док се истоветни мотив појављује и изнад овалних прозора. Средишњи ризалит наглашен је и балконом са балустрадом на првом спрату око кога се налазе високи правоугаони прозори са умереном пластичном декорацијом. Трећа зона фасаде завршена је француским мансардним кровом са угоним куполом и мансардним прозором са умереном декорацијом на средишњем ризалиту, који је на врху наглашен са две амфоре. Класични репертоар допуњен је и кровном балустрадом.

Прозори су ритмично распоређени у правилним нивовима. Свака етажа има прозоре другачијег облика и профилације. На приземљу је коришћен облик високог лучно завршеног прозора, док је на спрату коришћен облик издуженог правоугаоног прозора, а на куполи су коришћени овални прозори.

Главна вила грађена је од бетона, а зидови од печене опеке у кречном малтеру. Међуспратна конструкција је од дрвета, а над подрумом су пруски сводови. Кров је рађен од дрвета и прекривен је печеним црепом, а фасада је рађена у цементном малтеру.

Вила је обликована по принципима тада владајуће академске архитектуре, док је репрезентативност фасаде исказана брижљиво одабраним главним мотивима композиције који су преузети из архитектуре барока.

Унутрашњи простор vile био је решен тако да су се репрезентативне просторије налазиле у приземљу, док су спаваће собе и гардероба били на првом спрату. У приземној зони смештене су следеће просторије: господинова соба, која је вероватно вршила функцију радне собе, затим салон и просторија која је у пројекту назначена као хол, а која је због своје величине и позиције вероватно имала функцију трпезарије. Бочно је позиционирано масивно дрвено степениште које водило на спрат. На спрату су се налазиле три собе, гардероба и купатило; собе су биле позициониране тако да су имале излаз на балкон или терасу. Главна спаваћа соба била је лоцирана уз купатило, што је одговарало академистичкој концепцији простора у породичним кућама и вилама, али и организацији београдског стана [69; 43].

Овако конципирана приземна зона одговарала је просторној организацији београдског стана у међуратном периоду. Радна соба Бенциона Булија позиционирана је одмах поред улаза у вилу, издвојена од осталих просторија, што јој даје изванредан степен

приватности [70]. Затим се из предсобља улазило у салон, који је представљао најрепрезентативнију просторију, а поред салона налазила се просторија која је означена као хол. По својој квадратури хол је парирао салону, те је могуће да је у овом случају хол био опремљен да врши функцију трпезарије која није посебно назначена у пројектима. Два готово кључна елемента у топосу грађанског ентеријера који формирају репрезентативну целину, салон везан за примање, заузима централно место сцене на којој се преплићу породични приватни и јавни простор, као и трпезарија која артикулише породичан живот на сличан начин [29].

О аутентичном изгледу ентеријера данас не можемо да говоримо са сигурношћу, будући да је 1955. године извршена експропријација земљишта, те су вила и споредне зграде уступљене ради проширења болнице „Др Драгиша Мишовић“. Главна вила, конципирана као простор који је осликавао живот породице Були, променила је своју намену и данас је у њој смештена Управа болнице „Др Драгиша Мишовић“ и самим тим просторна организација је прилагођена њеним потребама. Зграда је претрпела неколико обнова, од којих је последња била 1999. године. Преиначавање овог приватног простора у пословно-јавни утицало је и на измену самог ентеријера.

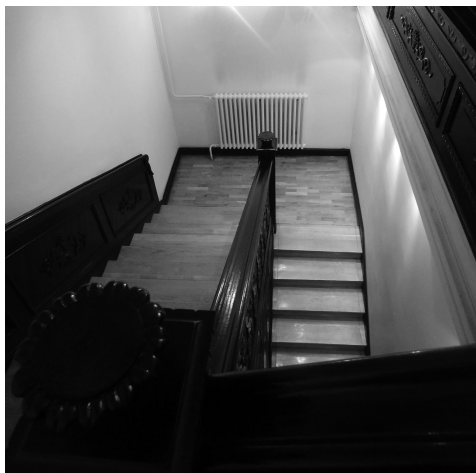
О изворној просторној концепцији говорили смо на основу сачуваних пројеката, али о самом изгледу ентеријера можемо да говоримо само на основу његових сачуваних делова који се и данас налазе у вили. На основу описаног мобилијара из тестамена Бенциона Булија могућа је делимична реконструкција изгледа овог ентеријера.

У уређивању породичних домова учавале су се разлике које су у великој мери зависиле од културног миљеа, социјалног статуса и имовног стања. Имајући у виду да се у обликовању личног простора у сваком смислу огледа власник, промене његовог укупног културног искуства током времена изнова редефинишу његов укус, уносећи промене у ентеријер у коме се борави. Стога се може рећи да обликовање приватног простора траје читавог живота, усложњавајући се наследним успоменама на оне који су били пре нас [79]. Приватни простор постао је огледало управо оног дела индивидуалности која је добила лични простор и аутономно место повлачења, удобно за сопство [29]. Београдско грађанство је од друге половине 19. века учествовало у области културе становања по моделу европског грађанства. Усвојило је да сваку просторију опремају намештајем у другом стилу. Упркос модерним идејама и стиловима који су се јављали од краја 19.

века, до краја међуратне епохе вредновали су стилске ентеријере [67]. У првим деценијама 20. века у београдским ентеријерима и даље су у моди били салони и стилски намештај попут: Марије Терезије, Луја XVI, ампира и бидермајера, као и неостилови епохе историзма, важећи за мерило лепоте и доброг укуса [29]. Као што је споменуто, у то време популарно је опремање у различитим стилovima, а квалитету се поклања нарочита пажња, те су појединачни комади најчешће израђивани од политираног дрвета, храстовине, брезовине, јасена, тополе или махагонија [69]. У том периоду, углавном је поручиван намештај бечке израде увожен из Аустрије, али и из других европских центара. Међутим, после Првог светског рата у Београду су биле отворене столарско-уметничке радионице, столарске задруге, основане по угледу на друге европске земље [67]. Набавка солидног и квалитетног стилског намештаја коме вредност расте могла се посматрати као мудра инвестиција и још један од видова обезбеђивања и формирања покретног породичног капитала [29].

Важно је напоменути да је веома мали број аутентично сачуваних предмета и опремљених ентеријера у Београду. Сачувани делови ентеријера који и данас красе простор vile јесу монументално дрвено степениште и ормани. Монументално степениште, позиционирано бочно, повезивало је приземље и први спрат vile. У овом случају, степениште је представљало спону, али и границу између јавног и приватног простора. Због тога је посебна пажња посвећена пројектовању и дизајну детаља, попут степенишне ограде. Рађено је од политиране храстовине са богато резбареним декоративним мотивима. Храстово дрво је због своје масивности, спорог пропадања и могућности квалитетне обраде, готово при резбању, често коришћено за израду оваквих делова ентеријера. По свом облику и конструкцији припада типу угаоног степеништа. Конструкција се састоји из више делова и има три степенишна крака, између којих се налазе два подеста. Први крак састоји се од једанаест степеника: са леве стране је степенишна ограда изведена од пуног дрвета, са правоугаоним рамовима од профилисаних лајсни, која је на врху декорисана резбом у виду фолијажне вреже која је испуњена лотосовим цветом. Други степенишни крак надовезује се на подест и ограђен је с обе стране. Ограда садржи исте резбарене мотиве фолијажне вреже и лотосовог цвећа, надовезујући се на декорацију првог степенишног крака. С леве стране налазе се потпорни стубови, чији капители асоцирају на пупољак лотосовог цвета. Поред тога, њихова улога је овде и декоративна, будући да су брижљиво одабрани орнаменти

капитела уклопљени у репертоар резбарене оградe. Десна страна рађена је од пуног дрвета и састоји се од правоугаоних рамова у којима су представљени мотиви амфоре са цвећем и окружена је вегетабилном орнаментиком. Протежући се до првог спрата испод резбареног дела, на пуном дрвету приказани су мотиви у виду волута са шкољкастим орнаментом. На резбарену ограду се надовезивало дрвено степениште које је водило на таван, а које је данас уклоњено због функционалности.

Слике 7. и 8. Степениште у вили Бенциона Булија

Богато изрезбарен мотив фолијажне вреже и лотосовог цвета по својој концепцији и начину израде подсећа на необарокну декорацију. У то се уклапају стубови, чији капители асоцирају на пупољак лотосовог цвета, као чест архитектонски елемент и декоративни мотив у ранијим епохама. Лотосов цвет се као орнаментални мотив изнова јавља на намештају током 19. века [2], док се мотив амфоре са цвећем надовезује на маниристички концепт, који је често приказиван због своје пригодне парадности. Инспирацију за овакву декорацију треба тражити у смењивању различитих неостилова који су били актуелни током 19. века.

Ово степениште можемо упоредити са степеништем које се и данас налази у вили Ђорђа Вајферта и потиче из истог периода. Поред истог материјала који је коришћен за њихову израду, уочава се и резбарена степенишна ограда са нешто скромнијом декорацијом.

Нацрте за израду овог дрвеног степеништа могуће да је израдио инжењер Михаило Белић који је пројектовао вилу, а да је касније по његовим нацртима степениште израдила нека столарско-уметничка радионица која се бавила израдом намештаја и других делова ентеријера. У међуратном периоду у Београду су постојале столарско-уметничке радионице и столарске задруге, основане по угледу на друге европске земље, као и фабрике намештаја из свих југословенских крајева. Познате столарске задруге биле су *Велика Србија*, *Будућност*, *Побратимство*, *Југославија*. У овим радионицама је израђиван квалитетан намештај, док су уметнички столари израђивали и делове ентеријера, попут дрвених ламперија и степеништа [67].

Поред овог степеништа, у вили је данас сачуван и орман, који се по својим стилским карактеристикама и материјалу уклапао са репрезентативним дрвеним степеништем, и заједно су чинили јединствену целину унутар виле. Орман се налази на првом спрату виле и обележен је на самом пројекту. Он је у овом случају изведен тако да не заузима простор и уграђен је у зид. Поред своје функционалности, улога му је овде била и декоративна јер је, као што је већ поменуто, заједно са степеништем чинио јединствену стилску целину. Рађен је од храстовине и простире се дужином целог зида, а састоји се из три дела. Централни део овог ормана затворен је француским двокрилним лучно застакљеним касетираним вратима са шкољкастим орнаментом. Централни део наглашен је вертикалним преплетним тракама са вегетабилним и флоралним орнаментима, док су бочни делови рађени од пуног дрвета са скромнијом орнаментиком. Орман је оивичен хоризонталним

и вертикалним преплетним тракама са флоралним мотивима. С леве стране налазе се још једна врата која су такође део ормана. То су двокрилна врата која се састоје од главног и помоћног крила, подељена на три дела правоугаоним оквирима. Врата су завршена полукружним забатом са резбом у пуном дрвету, у виду амфоре са цвећем постављене у биљни картуш. Сагледавајући ове сачуване делове ентеријера, уочава се да је подједнака пажња посвећена третману дрвенарије, са декорацијом која је изведена у дуборезу. У декорацији сачуваних делова ентеријера није заступљена доследност стила, већ се по еклектичном принципу комбинују декоративни елементи различитих узора.

Поред сачуваних делова ентеријера, веома важно сведочанство из кога се такође може реконструисати изглед ентеријера ове виле је свакако попис уметничких предмета и покућства из тестаента Бенциона Булија.

У тестаменту Бенциона Булија, који је састављен у Бечу 17. августа 1933. године, пописана је непокретна имовина, хартије од вредности, примања и кућна покретност. Стога можемо видети шта је Бенцион Були имао од покретног капитала и његову вредност. Такође, ту се наводи да је вредност виле на Топчидерском брду, њеног покућства и уметничких предмета 2.100.000 динара. Што се тиче уметничких предмета, наводи се да је поседовао двадесет и две уметничке слике са рамовима и да је њихова вредност била 4.000 динара. Затим, пописано је покућство и намештај: четири *дуварска* (зидна) сата у вредности од 6.000 динара, шест лустера у вредности од 6.000 динара, тридесет фотела чија је вредност 10.000 динара, три огледала различите величине у вредности од 3.000 динара, потом једанаест различитих канабета чија

Слика 9. Орман у вили Бенциона Булија

је вредност 6.000 динара, дванаест ормана шифоњера у вредности од 20.000 динара и на крају четрнаест столица различитог облика чија вредност износи 1.400 динара.⁴ Из другог архивског документа сазнајемо да је Бенцион Були поседовао златни есцајг за ручавање, потом неколико златних и сребрних сервиса и неколико тепиха које је чувао у сефу Југословенске удружене банке. Наводи се да је поред поменутих предмета чувао и акције и да је укупна вредност ствари била осам милиона динара.⁵ Пописани мобилијар можемо поделити на неколико целина, као што су намештај и уметнички предмети, а потом на покућство и ситне предмете. На основу пописа мобилијара, али и писаних извора о изгледу грађанског ентеријера, покушаћемо да реконструиремо изглед ентеријера.

Салон у складу са функцијом који је у животу ондашњег друштва имао, као најважнија просторија са аспекта социјалне и породичне комуникације, био је опремљен удобним салонским гарнитурима које су се углавном састојале од троседне клупе, округлог стола и уобичајене две столице са наслоном и две без наслона за руке, фотељама и удобним канабетима [29]. Под салона је био застрт тепихом, док је са таванице висио лустер. У вили је сачуван салонски лустер израђен од месинга, који је био карактеристичан за грађански ентеријер тог доба. На крају viseћег ланца налази се балустер, из ког се радијално шири пет крака, на чијим крајевима су кристалне брушене кугле са електричним сијалицама. Уз овај лустер сачуване су и четири зидне лампе, такође од месинга са одговарајућим куглама [5; 6; 7; 29]. На зидовима су се излагале слике, као што су репрезентативни породични портрети, али и дела других сликарских жанрова. Такође, почасно место у просторијама заузимало је и огледало, зато што је представљало симбол статуса и грађанске самосвести [79; 39]. Од почетка двадесетих година, на уређење салона и других просторија утицали су и француски узор. С обзиром на то да вила Бенциона Булија својим архитектонским решењем и стилским карактеристика подсећа на француске виле, веома је важно повући паралелу са опремањем ентеријера по узору на француску декоративну уметност: „Декоративна уметност у Француској данас заузима врло важан положај према другим уметностима. Декоративно сликарство, скулптура, унутрашња архитектура, сви делови намештаја (од тепиха на поду до лампе на плафону), украсно посуђе, накит и све оно што је од потребе човеку ако жели угодан живот и уметнички обрађене ствари у својој околини необично су развијени у Француској“ [23].

С друге стране, сребрнина као један од феномена симболичке манифестације грађанске културе током 19. века није била само одраз укуса и главни украс дома, већ и средство плаћања, које се могло продати и заложити. Сребрне мобилие попут прибора за јело, стоног посуђа, свећњака или предмета за кућну радиност и других објеката из домена примењене уметности заокружују слику репрезентативног грађанског дома [78]. Тако су се у трпезарији Бенциона Булија налазили позлаћени и сребрни есцајг за ручавање, неколико сребрних и позлаћених стоних сервиса [21; 76]. Ако трпезарија потпуно испуњава своју намену, она постаје место од прворазредног значаја. У њој се породица приказује пред гостима, распростире сребрне приборе и излаже украсне посуде на столу [18].

Сачувани делови ентеријера, комади намештаја, уметничке слике, сребрне мобилие и покућство који су пописани у тестаменту Бенциона Булија заокружују слику репрезентативног простора главне виле.

Слика 10. Споредна вила Бенциона Булија, Михаило Белић (1928)

Споредна вила, кухиња и остале помоћне просторије смештене су у дворишне трактове и биле су изоловане од главне виле која је представљала најрепрезентативнији простор. Споредна вила је приземна и на њој је примењено слично архитектонско решење са једноставније решеном фасадом. Споредна вила споља

је просторно истакнута улазним портиком који је декорисан са четири јонска стуба, а улаз у вилу је позициониран бочно. Фасада је решена симетрично са лучно завршеним прозорима. Покривена је француским мансардним кровом, као и главна вила. Фасада је компонована по принципима академистичке архитектуре са барокним рељефним украсима – медаљонима. Споредна вила је терасом била повезана са кухињом, а простор испод њих је имао функцију подрума. Ограда терасе рађена је од вештачког камена, док је под био поплочан керамичким плочицама. У дворишту су се поред ових зграда налазили и виноград и уређена летња башта.

Данас се све ове зграде налазе у кругу болнице „Др Драгиша Мишовић“. Главна вила је задржала своје изворно фасадно архитектонско решење, док је споредна вила у прилично запуштеном и девастираном стању, а остале помоћне зграде као што су кухиња, гаража и стан за чувара више не постоје. У непосредној близини виле налази се парк-шума која носи назив Бенцион Були, основана 1901. године, а постоји и данас.

Овако конципирана вила изграђена на тадашњој периферији града одговарала је резиденцијалној архитектури Београда. Стајала је самостално окружена помоћним зградама са уређеним стазама, зеленим површинама и виноградом.

У непосредној близини у улици Теодора Драјзера број 23 грађена је вила за Илзу Були, супругу др Хенрија Булија, у периоду од 1936. до 1937. године, према пројекту архитекте Андреја Васиљевича Папкова. Овлашћени градитељ био је Виктор Херц и њена изградња коштала је 160.000 динара.

Андреј Васиљевич Папков, руски емигрант који је у престоницу Краљевине Југославије доспео након Октобарске револуције, био је један од бројних руских архитеката који су своје примарно знање, неопходно за будући позив, стекли у Београду. Архитектонски миље царске Русије дуго је био засниван на академским обрасцима, а архитекти који су потекли из таквог окружења и који су стицајем околности постали житељи међуратне Југославије сматрани су у новој средини за најбоље следбенике архитектуре академизма. Искуство којим су ови градитељи располагали на већим и значајним конкурсима увек је било запаженије, тако да су њихова идејна решења побеђивала чешће него решења домаћих архитеката. Међуратни Београд представљао је место у којем је фигурирало више опречних стилских праваца, али академизам је својом прошлосту био присутан на градитељској сцени пред Други светски рат [84; 35].

Предратне године стваралаштва Андреја Папкова биле су обележене афирмацијом у високим друштвеним круговима и жељом да се изађе у сусрет сваком захтеву ондашњих добродостојећих грађана у Београду. Најрепрезентативније грађевине из тог периода су породичне куће и виле које су континуирано настајале од 1932. до 1938. године. Ови објекти су слични захваљујући стално присутном Папковљевом инсистирању на историјским стилевима. Свој максимум и архитектонско умеће остварио је на објектима приватне намене, које је подизао на истакнутим местима и улицама које се могу сматрати стециштима еминентне архитектуре деветнаестог и двадесетог века. Развој архитектуре у пројектовању кућа и вила у великој мери је тежио романтичарским стилевима и великој дози еклектицизма и историцизма [84].

Овакво виђење архитектуре јасно дефинише Папковљево схватање функционалности објеката, као и њихову поделу на приватне просторе и оне јавне, предвиђене за визуелно сусретање великог броја људи са њиховом спољашњошћу. На тај начин он врло добро остварује своје пројектантске замисли, при чему увек узима у обзир и жеље наручиоца [84].

Схватање функционалности објекта Папков је применио и на архитектонском решењу виле за Илзу Були: она садржи сутерен, приземље и таван. Сама просторна организација виле била је конципирана на следећи начин: у сутерену су биле смештене гаража, перионица, пегларница и остава за цвеће. Приземље је било намењено за репрезентативне просторије, у централном делу се налази салон и трпезарија. Салон је спојен са трпезаријом француским вратима, што је подразумевало двокрилна или четворокрилна стаклена врата, која су имала двоструку намену. С једне стране могу се у потпуности отворити и тиме би се спојиле две репрезентативне просторије у вили, које су уједно и највеће, за потребе пријема. С друге стране, када су врата била затворена, пружала су индиректну природну светлост трпезарији. Са дворишне стране позициониране су главна спаваћа соба, која је смештена поред купатила, и још једна гостињска соба. Кухиња и остава биле су издвојене и позициониране бочно. Постојала су два улаза у вилу. Један је био резервисан за власнике и званице, позициониран бочно, водио је у антре и одатле у салон, док је други споредни улаз користила послуга, налазио се са дворишне стране, и водио је директно у кухињу. На тавану је била смештена соба за послугу која је имала излаз на балкон. Овако конципиран простор био је карактеристичан за стамбену архитектуру међуратног Београда [69].

На основу планова може се сагледати првобитни изглед виле, пошто је данас у прилично запуштеном и девастираним стању. Вила је изведена у армирано-бетонској конструкцији, док је сутерен (сокл) изведен од опека у кречном малтеру са оплатом у природно камену. Вила има равна фасадна платна, али првобитна жута боја фасаде је уништена на већим деловима, па се примећује да је основни грађевински материјал опека.⁷ На централном делу истиче се наглашени улазни трем, ослоњен на четири ваљкаста стуба, над којим се пружа балкон. Прозори су правоугаоног облика са дрвеним шалонима и стилизованим флоралним и линеарним решеткама од гвожђа. Покривена је четвороводним плитким кровом са високим димњацима, што је изведено из фолклорне традиције.

Слика 11. Вила Илзе Були, Андреј Васиљевич Папков (1937)

Овако пројектована вила припада типу *villa suburbana*, са елементима средњоевропске архитектуре која је почивала на историцизму, и одговара типу вила које су биле подизане у бањама [63; 64; 65]. Примена четвороводног плитког крова и дрвених шалона упућује на српско фолклорно градитељство [77; 68]. Наглашени улазни портик са четири ваљкаста стуба одише духом историцизма, а наглашена примена флоралних и линеарних украса од гвожђа овде евоцира на декоративне постулате ар декоа; сви ови

наведени елементи који се уочавају на фасади потенцирају Папковљево виђење историцизма.

Виле и летњиковци изграђени на периферији градова задржавају ексклузивитет самосталних, па и издвојених објеката намењених краћем боравку. У њима углавном није било несклада између репрезентативних фасада и организације унутрашњег простора. Биле су отворене на све четири стране и њихов концепт је мање зависио од облика и површине парцеле или стила суседних кућа [43].

Као што је већ сагледано, породица Були, подигавши репрезентативне породичне куће и виле, пре свега је исказивала свој друштвени и материјални положај, а потом и личне укусе, који се такође могу сагледати и у домену јавних грађевина. Самим тим, породица Були мењала је и слику самог града, подигавши у некадашњој главној трговачкој улици Краља Петра Робни магацин, који је у првим деценијама 20. века пројектовао Виктор Азријел.

Виктор Давид Азријел рођен је у Београду 1880. године у богатој јеврејској породици. Његов отац Хајим био је познати трговац и активан члан Јеврејске сефардске општине, а у једном периоду је вршио и функцију председника општине. Основно и средње образовање Виктор Азријел је стекао у Београду, након чека одлази у Беч и уписује Техничку високу школу. Када се вратио у Београд, само се релативно кратко бавио својом струком, коју је напустио из данас непознатих разлога. Као материјално обезбеђен путовао је и писао, а поред тога се интересовао и за ционизам [33]. Године 1922. објавио је путопис *Мој пут у Палестину* [1]. На основу сачуваних докумената може се закључити да се Виктор Азријел после завршених студија вратио у Београд првих година 20. века. Сачуван је препис дозволе издате 1906, према којој Виктор Давид Азријел може да врши инжењерску праксу. Након добијања дозволе, Азријелов први посао био је да изради план доградње и адаптације очеве куће на углу улица Тадеуша Кошћушког и Змаја од Ноћаја. Сами планови нису сачувани, али постоји документ из којег се види да је на молбу Хајима Азријела из 1906. године одобрен план адаптације и доградње ове куће. У том периоду био је ангажован и да пројектује зграду за очевог пријатеља Бенциона Булија [33]. Такође, познато је да је Виктор Азријел руководио изградњом синагоге Бет Лисраел према пројектима архитекте Милана Капетановића.

Робни магацин подигнут је 1907. године и несумњиво представља најзначајније остварење Виктора Азријела, а уједно и једно од најзначајнијих остварења у београдској архитектури тог доба.

Сачувана је копија пројекта уличне фасаде ове зграде, на основу које смо данас сигурни у ауторство ове зграде [33]. На пројекту је потписан Виктор Азријел као пројектант и извођач, грађевински инжењер и предузимач. Такође из овог пројекта може се видети да је зграда подигнута за Бенциона Булија, који је имао банку у Кнез Михаиловој улици, у непосредној близини Робног магацина. Упоређујући пројекат и изведени објекат, уочавамо да су опште карактеристике задржане, али примећујемо да неки детаљи нису изведени или су их можда покриле касније адаптације. Азријел је пројектовао занимљива улазна врата са гвозденим сецесијским украсима у виду лабудова, чега данас нема, такође нема ни декорације од кованог гвожђа које као арабеске прекривају лучни носач који завршава грађевину и део фасаде који заклања међуспратну конструкцију изнад приземља [33].

Што се тиче архитектонског решења, Робни магацин је сразмерно мала грађевина основе 8 x 20 метара и има подрум и четири етажe. Приземље, међуспрат и спрат представљају јединствен продајни простор. Највиши спрат је сасвим издвојен гвозденом таваницом и предвиђен је за складиште, док се у задњем делу иза продајног простора налазе канцеларије. Гвоздена конструкција зграде увијена је у облогу од малтера. При пројектовању Робног магацина један од основних закона јесте прегледност и она је овде постигнута средствима просторног компоновања, стубовима и галеријама. Галерије првог и другог спрата узајамно се преклапају, док централни простор остаје слободан. Кроз централни простор провучен је у висини првог спрата гвоздени мост. Трећи спрат је сасвим издвојен гвозденом таваницом. Овај велики слободни простор са спратном висином од 2,20 метара осветљен је преко фасаде и правоугаоних лантерни на равном крову. Канцеларије послодаваца смештене су на сва три спрата и отворене су великим стакленим површинама према централном ентеријеру. На згради је наглашен вертикализам, као једна од основних карактеристика сецесије.⁸

За конструкцију је употребљен армирани бетон, поред тога су употребљени стакло и гвожђе, док су сви конструктивни елементи, као што су гвоздени носачи и декоративни стубови, допремљени из Аустрије. Архитектонском програму Робног магацина одговара и сецесијски обрађена фасада. Урађена као стаклена „зид–завеса“ придржана гвозденом решетком, фасада је смештена између мермерних пилона. Бели мермерни бочни пилони са црним полираним гранитним базама декорисани су рељефно, маскеронима са женским главама расплетене косе, од којих се

спуштају геометријске траке [42; 45]. На десном пиластру уклесано је име грађевинског инжењера Виктора Азријела. Ови мотиви карактеристични су за сецесију. Умерену сецесијску декорацију има и лучни фасадни завршетак, као и гвоздена балконска ограда која попречно по половини сече фасаду. Употребљени стилизовани флорални орнаменти усклађени су са природом материјала и нису инспирисани позајмицама из класичне архитектуре, већ представљају карактеристичну сецесијску декорацију. У централном делу приземља симетрично постављен и у основи трапезасто увучен смештен је улазни портал, чији су рукохвати решени у виду лабудова, који су данас скинути. Овај зооморфни детаљ, уз антропоморфне женске маскероне, геометријске траке и флоралне преплете заокружује декоративни програм Робног магазина. На улазном степенику налази се година 1907, која означава годину подизања, и изведена је у техници мозаика.⁹

Робни магазин представљао је прву модерну робну кућу, потпуно другачију од традиционалних дућана који су у том периоду постојали у граду. Управо та специфична намена зграде омогућила је пројектанту Виктору Азријелу слободнији третман ентеријера и употребу савремене конструкције. Као таква, представља усамљени пример решења објекта по новим архитектонским принципима који се у потпуности разликују од до тада устаљених академских постулата.

Својим постојањем Робни магазин вршио је утицај и на потоње грађевине, али ни на једном здању рађеном у стилу сецесије није се видела чистота и јасноћа стила као на овом примеру рађеном за Бенциона Булија.

Робни магазин био је у власништву Бенциона Булија до његове смрти, након чега је основан Фонд Бенцион и Матилда Були, у чијем је власништву био до 1958. године када је национализован¹⁰ и потом је 1966. утврђен за културно добро.¹¹

У непосредној близини у улици Краља Петра број 31 налазила се друга зграда у власништву Бенциона Булија, која је имала исту намену као и Робни магазин. Не постоје сачувани подаци о томе када је зграда подигнута, али постоје сачувани пројекти када су вршене одређене измене на фасади. Пројекат је потписао грађевински инжењер Михаило Белић и датира из 1924. године.¹² Михајло Белић радио је и на пројектовању виле Бенциона Булија, као и за остале чланове ове породице, те се може закључити да је он био архитекта породице Були. Зграда се простирала на површини од 448 метара квадратних. Што се тиче архитектонског решења, сагледавајући сачувани пројекат можемо видети да је

зграда имала подрум, приземље, први спрат и поткровље. У приземљу се налазио дућан, док су на спрату биле смештене канцеларије и архива. Зграда је имала стаклени кров, што је доприносило њеном бољем осветљењу. Имала је унутрашње двориште које је излазило на Рајићеву улицу. Ова грађевина је уништена у Другом светском рату у априлу 1941. године, када је на њу бачена бомба.¹³

7.

Стбарање бечног сећања

Као што је већ сагледано, за проучавање домена приватности и приватног идентитета породице Були важан топос је представљао приватни простор и његово уобличавање. Комади намештаја, уметничке слике, сребрнине, покућство и други ситни предмети заокружују слику репрезентативног дома [74]. Поред тога, приватна визуелна култура одређивала је све делове живота породице Були, укључујући и њихову смрт. Будући да је приватност појединца и његове породице била мера њихове појавности у јавном животу, истраживање се примарно заснива на литерарним и новинским изворима као генераторима јавног мњења [22]. Сачувани новински извори који говоре о фунералним церемонијама чланова породице Були представљају веома важно место за проучавање приватног идентитета кроз призму фунералне културе. Учешће грађанства приликом фунералних церемонија, као и током кретања погребне поворке и на самој сахрани потврђује јавност погребног ритуала [22]. С друге стране, монументалне породичне гробнице својим архитектонским решењем, рељефом и украсом све чешће указује на грађански идентитет и дигнитет преминулих.

Улепшавајући своје домове намештајем, украсним предметима, они су тај концепт применили и на последњу етапу свог живота. Естетизација погребног ритуала креирала је у јавности нарочиту слику о породици. Породични дом је изашао на улицу, а погребни ритуал је постао парадигма грађанске породице 19. и прве половине 20. века. Гробница је постала стан, метафора грађанског простора у коме је приватност породице парадоксално

дефинисана уласком јавне сфере у приватност дома. Управо се станом у нововековној српској култури смрти назива гробница, идентификујући тако простор са његовим власником [22].

7.1. Породична гробница Булијевих

Гробница породице Були на Сефардском јеврејском гробљу у Београду припада репрезентативном типу фунералне уметности у Београду [71; 30; 73, стр. 16]. Гробницу је поручио Бенцион Були након смрти свог оца Едије Булија, који је преминуо 1907. у Бечу. Налази се у главној алеји са десне стране централне стазе. Ова најмонументалнија гробничка целина је полукружног облика, израђена од белог камена и сачињена од три висока споменика, централног и две бочне вертикалне плоче. Централни споменик наглашен је декорацијом и висином. На средишњем делу налази се плоча са два свећњака која сугерише изглед катафалка, која је постављена на степенастом постаменту. На плочи је уклесан епитаф на хебрејском, који у преводу на српски језик гласи: ***Овде је сахрањен стари и поштовани носилац титуле поштовани рабин Једидија Јаков де Були. Умро је дана 7. тишима 5667. године у 77. години живота. Нека му душа буде везана у споп живих.***¹⁴ Гробница је уоквирена оградом која је са бочних страна зидана, док је предњи део ограђен ланцем од кованог гвожђа. На зиданом делу ограде са десне стране у доњем делу постоји плочица са уклесаним ћириличним натписом *Вулкан и Најбрун Беч (Wulkan & Neubrunn Wien)*; овај натпис указује на каменорезачку радионицу која је израдила ову гробницу док се са леве стране зидане ограде налазила још једна плочица која данас не постоји.

Централни споменик је правоугаоног облика, наглашен декорацијом и висином. Централна гробна плоча фланкирана је са два масивна стуба који носе полукружну атику завршену бакарном сецесијском декорацијом. На централној плочи су уклесани ћирилични натписи који садрже имена сахрањених чланова, затим њихова занимања и на крају године рођења и смрти и гласе: *Едија Були, председник Јеврејске општине и Народни посланик 1834–1907 и Меркуша Е. Були, бивша председница Јеврејског женског друштва 1835–1934.* У округлом стилизованом медаљону је слика покојника Едије Булија. Надгробне фотографије почињу да се постављају крајем 19. и у првим деценијама 20. века, што указује на утицај нејеврејске околине на јеврејску сефардску традицију и прихватање европске фунералне праксе.

Слика 12. Гробница породице Були, Вулкан и Нојбрун Беч (почетак 20. века)

Два масивна стуба која фланкирају централни споменик по типу су блиски изгледу коринтског стуба, али по својој декорацији они су еклектични и наглашени су вертикалним тордираним стубовима са капителима. Испод атике између стубова налази се мозаичка декорација, у чијем централном делу је приказан Маген Давид у комбинацији златне, љубичасте, беле и плаве боје. Хексаграм који је овде приказан је бочно фланкиран са два квадрата [74, стр. 43]. Цео концепт приказивања Маген Давида се надовезује на централно-европску праксу. То је симбол који се за јеврејство везује последњих неколико векова, први пут се као симбол Јевреја јавља у 16. веку на једном надгробном споменику у Прагу [27].

Централни споменик је повезан са бочним вертикалним плочама скулпторалном декорацијом у виду ваза поред којих се налази увело цвеће. Што се тиче облика бочних вертикалних плоча, важно је истаћи да су оне истоветног облика са сведенијом пластичном декорацијом. Правоугаоног су облика са заобљеним ивицама при врху. Бочне вертикалне плоче су косо постављене у односу на посматрача. У горњим угловима са леве и десне стране налази се флорално-геометријска декорација уоквирена у квадратна поља. На средишњој плочи бочних вертикалних споменика уклесани су

ћирилични натписи који садрже имена сахрањених чланова, затим њихова занимања и на крају године рођења и смрти. Надгробна плоча са десне стране централног споменика садржи следеће ћириличне натписе: *Бенцион Е. Були банкар, бивши председник Јеврејске општине и Народни посланик 1867–1933*, затим испод се налази следећи натпис *др Хенри Були 1885–1948* и на крају *Илза П. Були 1903–1952*. Споменик са леве стране централног споменика садржи следеће ћириличне натписе: *Давид Були трговац и народни посланик 1844–1907 и Солчи Були 1851–1907*. Бочне надгробне плоче почивају на постаменту који стоји на ногама и својом формом подсећа на изглед саркофага на коме су уклесани хебрејски натписи. На постаменту са десне стране централног споменика хебрејски натпис у преводу на српски језик гласи: **Један од добротинитеља узвишени господар Бенцион Једидија де Були, преминуо је са добрим именом дана 21. ава 5693. године. Нека му душа буде везана у сноп живих.**¹⁵ Натпис на постаменту са леве стране у преводу на српски језик гласи: **Овде је сахрањена жена славна Сол Солчи супруга носиоца титула Давида Јакова де Булија која је умрла 24. ава 5667. године. Нека јој душа буде везана у сноп живих.**¹⁶ У оквиру гробнице налази се поменути простор који сугерише на мртвачки одар. Уобличавањем репрезентативног лица споменика формулисано је памћење одабраних и најугледнијих чланова породице. Засебну и једнако сложену целину представља полеђина гробнице, као посебно организован простор за сахрањивање, уобличен на другачији начин како натписима тако и организацијом самог простора.

Полеђина споменика или други део ове гробничке целине је сведеније пластичне декорације. На централној надгробној плочи полеђине споменика налази се форма прозора са карактеристикама готичког стила, у оквиру кога је уклесан епитаф на хебрејском језику. Делови натписа који данас могу да се ишчитају у преводу на српски језик гласе: **ЛЕЈА (?) рођена 24 дана месеца Тевета године 5595. (?) дана 9 месеца Нисана године 5633. (?) порођајни болови и родила је мушко, њена радост је постала тугом јер је дана 11 тога месеца предала своју душу у руке Господара свега и отишла је у одморишта, оставила је свога мужа и своју децу да уздишу.**¹⁷ Из овог натписа може се видети да је Леја рођена 25. јануара 1835. и да је преминула 8. априла 1873. године. С обзиром на то да се у овом епитафу на хебрејском спомиње година 1873, а познато је да је гробница подигнута након 1907, може се претпоставити да је ова плоча пренета са Старог јеврејског гробља и уграђена на полеђину гробнице. Док је испод постављена камена

плоча на којој се налазе ћирилични натписи који садрже имена сахрањених чланова и гласи: *Овде почивају: Матилда Едије Були, Леја Лучија Едије Були, Мика Едије Були, Жак Давида Були, Мориц Е. Були.* Са десне стране налази се још једна уклесана камена плоча на којој се налази Маген Давид, док је испод уклесан ћирилични натпис који гласи: *Овде почива Хенри Е. Були рођен 22. јула 1885, умро 16. августа 1948.* Полеђина споменика уоквирена је оградом од кованог гвожђа. Овакве ограде углавном су рађене по нацртима београдских архитеката или по готовим шаблонима, које су потом изводиле радионице за израду кованог гвожђа [22].

Слика 13. Полеђина гробнице породице Були

Што се тиче архитектонског решења саме гробнице, може се рећи да је она задржала традиционалну форму и да је рађена у стилу академизма, зато што је она у свом решењу задржала класицистичке стубове, али сагледавајући пластичну декорацију може се видети да гробница садржи елементе сецесијског стила. Елементи сецесијског стила заступљени су на пластичној декорацији, што можемо видети на капителима стубова, где се примећују флорални мотиви као и тордирани стубови. Ти сецесијски елементи се могу видети и на скулпторалној декорацији која повезује централни споменик са бочним вертикалним плочама, где се виде мотиви увелог цвећа [74, стр. 44].

Поред пластичне декорације веома је важно истаћи комбинацију материјала и техника који су коришћени приликом израде гробнице. Комбинација материјала се примећује на централном споменику, где се поред белог камена од кога је израђена гробница види и бакарни декоративни украс са флоралним мотивима који се налази на самом врху у форми атике, те се и поред тога види комбиновање пластичне декорације са техником мозаика у којој је израђен Маген Давид. Цветно украшавање и лишће били су у складу са сецесијом, али су били подесни и као библијска референца. За потпуније разумевање избора самог стила веома је важно сагледати његове карактеристике, везаност Јевреја за сецесију, као и то ко су били идеатори ове репрезентативне гробничке целине.

Сецесија представља прелазни период између историјских стилова, заправо њиховог поновног буђења у 19. веку и модернизма. Званично, то је било отцепљење, како назив бечке верзије овог покрета предлаже; означавала је одвајање од академских традиција и историјских стилова. Плурализам је изазвао паралелну употребу различитих неостилова, што је означавало поновно буђење историјских стилова, неороманике, неоготике, неоренесансе и необарока, а могућност избора је отворила врата отелотворењу политичке, верске и етничке поруке у архитектури. До краја 19. века Јевреји су постали катализатор модернизма као културне парадигме и њихова везаност за сецесију је постала неминовна. Неки критичари су, са правом или не, повезали бечку, мађарску и хрватску сецесију са присуством Јевреја у урбаним центрима Хабзбуршке монархије Бечу, Будимпешти, Прагу и другим. Занимљиво је да је Хабзбуршка монархија приказала два лица сецесије: израз модернизма и израз националног, културног, а можда чак и верског идентитета. Јевреји су се налазили у оба табора. Међутим, у оба случаја су Јевреји приказивали слична идеолошка и формална решења која су се могла повезати са традиционалном нетрпељивошћу између јудаизма као неиконичне вере и архитектуре визуелне дисциплине. Јевреји су у модернизму видели разрешење конфликта између њиховог наслеђа и уметности нејеврејског света. Овај стил је такође постао инструмент националног пројекта у коме су Јевреји играли веома важну улогу. Касни историзам је био толико широког спектра и толико флуидан да је његово превазилажење тешко замисливо у само једном покрету као што је модернизам. Сецесија је нудила јаснију платформу са које је даља еволуција постала могућа [46]. Важно је напоменути да је породица Були сецесију изабрала и за подизање Робног магазина, који такође потиче из истог периода.

Уклесани натпис на оквиру гробнице говори да је гробница настала у Бечу у радионици Вулкан и Нојбрун.¹⁸ Ова каменорезачка радионицу повезује се са именом архитекте и каменоресца Емануела Нојбруна.

Емануел Нојбрун био је Аустријанац јеврејског порекла. Рођен је у Бечу, где се касније и школовао. У периоду од 1907. до 1910. школовао се на Академији лепих уметности у Бечу код Отоа Вагнера. Паралелно са школовањем на академији учио је и посао каменоресца, стекао је диплому мајстора и од тада почиње да ради као каменорезац. Углавном је радио надгробне споменике и мазуолеје у родитељској радионици Вулкан и Нојбрун. У периоду од 1914. до 1918, током Првог светског рата, био је у ратном заробљеништву. Након 1918. преузео је на себе вођење родитељске фирме. Године 1938. емигрирао је преко Лондона у Њујорк. У Њујорку је прво почео да ради као технички цртач, да би се након тога запослио као дизајнер у архитектонском бироу. Поред тога, радио је нацрте и пројекте за надгробне споменике. У периоду између 1939. и 1943. основао је каменорезачку фирму „Споменици Емануел Нојбрун“ (Memorials by Emanule Neubrunn) у Бруклину. Био је специјализован за римске и хебрејске натписе [88].

Гробница породице Були представља вероватно један од првих радова Емануела Нојбруна. Сагледавајући архитектонско решење и стилске карактеристике, где се уочава сецесија као примарни украс монументалне породичне гробнице, може се рећи да је она настала као резултат Нојбруновог школовања код Ота Вагнера, зато што је он сматран творцем бечке сецесије и савремене архитектуре [37; 75]. Што се тиче датовања гробнице, не може се тврдити са сигурношћу када је она настала. Као што је већ споменуто, гробницу је поручио Бенцион Були након смрти свог оца Едије Булија који је преминуо 1907. године. По јеврејским погребним обичајима годину дана након сахране подиже се надгробни споменик [26]. На основу тога може се рећи да је она настала у периоду око 1908, те и по својим стилским карактеристикама одговара периоду Нојбруновог школовања код Ота Вагнера, где се он вероватно упознао са бечком сецесијом и на основу тога можемо закључити да је гробница настала у првој деценији 20. века, тачније у периоду од 1907. до 1910. године [74, стр. 46].

Поред познавања уметничких образаца сагледавајући ову монументалну гробничку целину можемо закључити да је архитекта и каменорезац Емануел Нојбрун био упознат и са европском фунералном праксом. То се може видети зато што се у оквиру ове монументалне гробничке целине појављује плоча са два

свећњака која сугерише на изглед катафалка, каква се може видети у јеврејским гробљанским капелама. У капелама се налази катафалк на који се поставља тело покојника око кога се налазе два свећњака. Оваква форма катафалка појављује се и у капели на Сефардском гробљу. Капела је подигнута 1934. године према пројектима инжењера Јосифа В. Албале, а радовима око зидања капеле је руководио инжењер Марсел Нахман [50]. С обзиром на то да је капела подигнута након гробнице породице Були, може се рећи да је инжењер Јосиф В. Албала унутрашњи простор капеле, где се налази мртвачки одар са два свећњака, конципирао по угледу на форму катафалка који се налази у простору гробнице.

На Сефардском гробљу у Београду постоји неколико надгробних споменика који су такође израђени у каменорезачкој радионици Вулкан и Нојбрун, али они ни по свом архитектонском решењу ни стилским карактеристикама немају сличности са гробницом породице Були. Један од примера надгробних споменика који су израђени у овој радионици је споменик Паскве Рубен Фархи, подигнут у периоду око 1911. године, док је други пример који је настао нешто касније, око 1927, споменик Естер И. Давичо [74, стр. 47].

Поручивањем ове монументалне гробнице Булијеви су желели да потврде свој имовински и друштвени статус, али са друге стране и да визуализују свој новоформиран естетски укус и оставе траг свог постојања у домену визуелне фунералне културе.

Монументална гробница породице Були припада корпусу европске, грађанске и јеврејске фунералне културе. На њој се примећује комбиновање ћириличних и хебрејских натписа, што указује на истицање двоструког идентитета јеврејског и државе у којој су живели; то је била уобичајена пракса у јеврејској визуелној култури у ширем смислу, па и на подручју Србије, и то је период када настаје синтагма *Срби Мојсијеве вере* [3]. Истицање јеврејског идентитета при изради ове гробнице сведено је на Маген Давид и хебрејске натписе. Веома је важно истаћи да гробница својом монументалношћу, архитектонским решењем и пластичном декорацијом указује на друштвени и грађански значај породице Були. С друге стране, својим стилским карактеристикама, где се уочава сецесија као примарни украс, гробница породице Були осликава место и период у коме је настала.

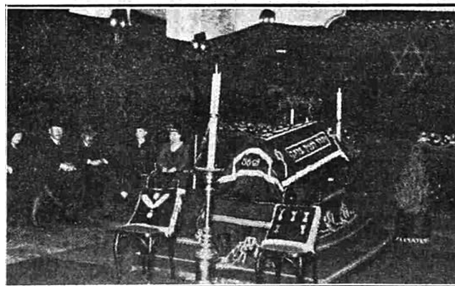
На примеру гробнице Булијевих, као сложенем меморијалном простору, уочавају се лице и наличје приватне меморије у домену културе сећања. Чланови ове породице меморисани су различитим стратегијама у складу са њиховим грађанским положајем и

заслугама у друштву тог доба, али и према стратификацији унутар породичне хијерархије. Гробница ове породице, као почивалиште више генерација, огледало је породичног идентитета као и различитих стратегија и начина памћења којима је ова фунерална целина формулисана.

7.2. Погреби чланова породице Були као приватно-јавне церемоније

Бенцион Були преминуо је 21. августа 1933. године у Бечу и требало је пренети његово тело из Беча у Београд. Поводом преноса тела организована је фунерална церемонија. На железничкој станици у Бечу одржано је опело коме је присуствовала породица покојног Булија, београдски трговац Макс Демајо који је одржао опроштајни говор и Ђорђе Настасијевић, југословенски посланик у Бечу. Након опела и опроштајног говора, вагон у пратњи Бенционовог брата Хенрија Булија кренуо је за Београд, где је требало да стигне сутрадан увече око 10 часова [8]. Након што је тело Бенциона Булија пренето у Београд, изложено је у свечаној сали јеврејског дома и одржана је још једна фунерална церемонија која је отпочела окупљањем великог броја грађана. Опело је почело тачно у 15 часова и на њему су присуствовали краљев изасланик пуковник Леко са дворским министрима, представници Јеврејске општине, представници владе и Народног председништва, као и други делегати и велики број грађана. Свечана сала Јеврејске општине била је прекривена црним драперијама [9].

Сахрана Бенцијона Булиа

Породица Були поред ора у дворани Јеврејског дома

Слика 14. Сахрана Бенциона Булија

Према фотографској грађи из новинских извора тело покојног Бенциона Булија било је изложено у ковчегу који је био покривен везеном тканином. Испред одра биле су две столице са јастуцима на којима су била изложена одликовања и ордење. Два масивна чирака са упаљеним свећама била су постављена испред и иза ковчега, а непосредно поред одра седели су чланови породице Були.

Фунерална церемонија започела је прикладним молитвама заједно са Српско-јеврејским певачким друштвом. Врховни рабин др Исак Алкалај одржао је опроштајни говор у коме је изнео заслуге Бенциона Булија у коме је посебно истакао његов хуманитарни рад. Након тога, у име Црквено-школске Јеврејске општине од покојника се опростио члан управе Мориц Демајо. Наглашавајући велике заслуге и напоре породице Були на културном и социјалном уздицању јеврејске заједнице, Мориц Демајо између осталог је рекао: *„Породица Були одувек је била стуб привредног живота београдских Јевреја. Јалијски Јевреји су у сваком свом послу од Б. Булија очекивали савет, упутство и непосредну помоћ. Иако је био претрпан својим пословима, желео је да саслуша сваког и да му пружи моралну или материјалну помоћ и да од њега створи самосталног привредника који ће делати на добро своје породице и шире јеврејске заједнице“* [10].

Након пригодне молитве, ковчег је изнет испред Јеврејске општине и тада је у име ашкенаске јеврејске општине говорио Павле Винтерштајн, те су се од покојника опростили представници Јеврејских друштава, Сефардске организације и друштва „Потпора“. Затим је поворка кренула ка гробљу и зауставила се пред Југословенском удруженом банком чији је потпредседник био Бенцион; ту је говорио генерални директор банке Максо Антић из Загреба. Поворка је потом кренула Кнез Михаиловом и улицом Краља Александра, па се упутила ка Сефардском гробљу. На гробу је говорио један чиновник Унион банке, након чега је ковчег спуштен у породичну гробницу [10].

На сличан начин неколико месеци раније, 4. фебруара 1933. године, испраћен је дугогодишњи потпредседник Црквено-школске јеврејске општине Давид М. Алкалај. О његовом погребу такође сведочи фотографска грађа. Његово тело до погребца је било изложено у свечаној сали јеврејског дома. Према фотографској грађи, покојничково тело било је изложено у ковчегу прекривеном везеном тканином и заставом. На одру су били јастуци на којима је било изложено ордење, а околу су били постављени венци од цвећа. Два масивна чирака са упаљеним свећама била су

постављена испред и иза ковчега, док су почасну стражу у униформима држали млади београдски ционисти [31].

Друга фунерална церемонија, о којој такође сведоче новински извори и фотографска грађа, одржана је поводом смрти познатог београдског лекара Морица Булија. Церемонија сахране Морица Булија одржана је у капели на Сефардском гробљу уз присуство великог броја грађана. У капели је одржано опело; прво је говорио врховни рабин господин др Алкалај који је истакао врлине покојника, потом је његов колега др Тихомир Симић, професор универзитета, рекао: *Умро је др Були! Кобне речи које су јуче прохујале носећи собом тугу, бол и жалост, који потресају и остављају дубоког трага у души и телу његових рођака и пријатеља. За време минулих ратова изричито за време Балканских ратова његова спрема стручњака – јединог у нашој земљи пружила нам је драгоцене услуге у борби против највеће немани људског рода – против заразних болести. Од Морица се затим опростио његов сарадник у бактериолошком одељењу Београдске општине господин др А. Јовановић, његов пријатељ др Алкалај и најзад господин др Спасојевић у име Удружења лекара [12].*

Слика 15. Сахрана др Морица Булија

Тело покојног Морица Булија било је изложено у ковчегу прекривеном везеном тканином на којој се види да је наведена година 5692. Сачувана фотографија сведочи томе да официри стављају ковчег са посмртним остацима покојног Булија на лафет. Једна чета пешадије и лафет на коме је његов сандук пренесен у гроб били су знак његовог официрског положаја.

Фунералне церемоније исказивале су поштовање драгоценом појединцу након његове смрти. На тај начин за важне Јевреје

приређивани су јавни погребни као начин истицања, а њихове заслуге за заједницу и средину у којој су живели интерпретиране су кроз традиционалне форме панегирика. Овако описани и меморисани погребни одговарају, пре свега, грађански конципираној јавној свечаности у којој заједница иступа истичући заслуженог појединца кроз његове цивилне заслуге и признања у очима јавности, која је оличена и репрезентована кроз представнике струковних, политичких, војних и верских институција. Ови погребни имали су потпуно јавни карактер, на изванредан начин представљајући снажну манифестацију јеврејског идентитета у интеракцији са средином [31].

7.3. Исказивање последње воље: тестамент Бенциона Булија

Тестамент је био кључни акт који је говорио о слободи појединца. Као важно сведочанство тестамент указује на имовинско стање и на последњу вољу покојника. У недостатку архивске грађе и артефаката тестамент Бенциона Булија представља веома важно сведочанство које нам, пре свега, указује на целокупну имовину коју је поседовао. Лична заоставштина, попут комада намештаја, уметничких слика и покућства, пописана у тестаменту Бенциона Булија састоји се од веома важних предмета кроз које се огледа приватни идентитет породице Були и репрезентативност београдског грађанства. С друге стране, овај тестамент указује на готово целокупну слику породичних односа, али и односа према држави, односно њеним институцијама и добротворним друштвима. Стога се публикавањем тестаamenta Бенциона Булија, као кључног правног и емоционалног документа, заокружује слика приватног и грађанског идентитета породице Були.

Тестамент је депонован у Среском суду у Београду 31. августа 1933. и оставинску расправу решио је судија Миодраг Н. Чолаковић 13. децембра 1934. године.

РАСПОРЕД НАСЛЕЂА

Из аката масе види се: Да је Були Е. Бенцион, банкар из Београда, умро 21 августа 1933. год. и да је у времену смрти оставио удову Матилду и рођену браћу: Јакова-Жака, рентијера; Хуга, трговач. агента; Др. Хајнриха, секретара посланства у Прагу и Др. Морица, оvd. лекара.

Од имовине пок. Бенцион према списку пописа Општине града Београда од 18 септембра 1933. год. С. Ер. 45686 оставио је и то:

- 1) Плац-виноград са зградама постојећим у ул. Љутице Богдана бр. 25 на Дедињу у кварту XII. Управа града Београда у укупној површини 12.174,87 кв. метара на коме постоји једна зграда са партером и спратом која садржи 6 соба, 2 предсобља, купатило, кујну и веранду, друга зграда од партера која садржи 2 собе, салон, кујну, 2 собе за млађе и подрум, до ове зграде засебно једна гаража, у башти летњи салон, виноград је са великом уређеном баштом, са разним цвећем, а по 7 тапија потврђених код Првостепеног суда за град Београд и то: 4 априла 1901. год. бр. 7839; 4 априла 1901. год. бр. 7839; 22 октобра 1904. год. бр. 9649; 28 марта 1909. год. бр. 9865; 3 децембра 1923. год. бр. 1228, 19 новембр 1924. год. бр. 51999 и од 19 новембра 1924. год. бр. 51999 које све гласе на Бенциона Е. Булија. Ово је имање процењено да вреди 2, 100.000 динара, а уведено је и у земљишну књигу зк. ул. бр. 283 парцела бр. 488 и 489 - катастарске општине Београд 7, као својина пок. Бенциона.
- 2) Један плац са зградом постојећи у ул. Николе Спасића бр. 4 у кварту II Управе града Београда која садржи партер и спрат, а има 6 соба, 2 предсобља, 2 кујне, 1 купатило: до ове зграде је кафана зв. „Трговачка касина“ на углу улице Цара Лазара која садржи локал за кафану, кујну, 3 собе са осталим припадностима; до овог имања из ул. Краља Петра бр. 16 један локал велики дућан са галеријама све у површини 1217, 70 кв. мет., а по тапији потврђеној код Првостепеног суда за град Београд 13 септембра 1910. год. бр. 32965, која гласи на име Бенциона Булија. Ово је имање процењено да вреди 1, 800.000 дин. и ово имање је уведено у земљишну књигу зк. ул. бр. 1082 парцела бр. 1850 и 1852 катастарске општине Београд 1, као својина пок. Бенциона.
- 3) Један план са зградом постојећи у ул. Краља Петра бр. 31 у кварту II Управе града Београда, на коме постоји један велики локал са партером и спратом које имање излази на улицу Рајићеву у површини од 437,30 кв. мет., а по тапији потврђеној код Првостепеног суда за град Београд од 25 октобра 1910. год. бр. 39689, која гласи на име Бенциона Булија. Ово имање процењено је да вреди 700.000 дин. Исто је и ово имање уведено у земљишну књигу зк. ул. бр. 1082, парцела 722 катастарске општине Београд 1, као својина пок. Бенциона.

ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ:

- 4) 145 акција Народне банке, које гласе на Бенциона Булија, а 3.000.-дин., у вредности 435.000.-динара.
- 5) 232 акције Терапија а 1.-дин. у вредности 232.-дин.
- 6) 20982 акција Југословенске Удружене банке у вредности 2.000.-динара.
- 7) 1212 акције Трговачке и Обртне банке а 50.-дин. укупно дин. 60.600.-
- 9) 4 комада 7% обвезница Државне хипотекарне банке динара 80.000.-
- 10) 10 комада 4% акција Аграрних обвезница Дин. 1.200.-
- 11) 23 дуванска лоза а 10.-дин Дин. 230.-
- 12) Један бон за обвезнице „Трпча Маји“ бр. 4536/32 од 4000 ком. у вредности динара 250.000.-

ПРИМАЊА:

- 14) Од фабрике трикотаже „Шумадија“ Дин. 400.000.
- 15) Од банке Унгарија Талијана из Будимпеште Дин. 1.000.

КУЋЕВНА ПОКРЕТНОСТ:

- 16) 22 разне слике са рамовима Дин. 4.000.
- 17) 4 дуварска сата Дин. 400.
- 18) 6 лустера за осветљење Дин. 6.000.
- 19) 30 разних фотеља Дин. 10.000.
- 20) 3 огледала разне величине Дин. 3.000.
- 21) 12 разних ормана шифоњера Дин. 20.000.
- 22) 11 разних канабета Дин. 6.000.
- 23) 14 разних столица Дин. 1.400.
- 24) један аутомобил марке Мерцедес Бенц бр. 1318 у вредности 15.000.-динара
- 25) један особени аутомобил са којим се не служи Дин. 13.000.
- 26) један полутеретни аутомобил бр. 1522 у вредности 5.000.

Укупна напред наведена заоставитина пок. Бенциона по процени општинских власти вреди 6, 182.512.-динара.

1. Пореска управа за град Београд актом својим од 2 децембра 1933. год. бр. 48850 нашла је да је пописана заоставитина пок. Бенциона Булија вреди 7,057.332.-динара.

Пок. Бенцион оставио је тестамент, који је обзнањен код Среског суда за град Београд 31 августа 1933. год. на протоколу бр. 11.399, који гласи:

ТЕСТАМЕНАТ

При чистој свести и слободној вољи чиним ово располагање са свом мојом имовином наслеђеном и стеченом у случају моје смрти. Моја имовина састоји се из непокретног имања, из готовине, хартија од вредности, разних примања, драгоцености, намештаја и других покретности.

За наследника мога имања под даље наведеним условима именујем моју закониту жену Матилду Були, рођ. Були, кћерку пок. Давида и Солчи Були, и то као једину наследницу под условима у овом тестаменту назначеним. Мојој жени остављам 25.000.-динара (двадесет пет хиљада динара) месечно било из капитала, било из прихода моје заоставштине за све време њенога живота. Уколико потребе за достојно живљење буду изискивале и већу суму, извршиоци мога тестамента овлашћени су и дужни су, што им овим наређујем, да мојој жени издају у договору с њом и сваку даљу суму преко минималне означене суме од 25.000.-дин. (двадесет пет хиљада динара).

Мојој свастници Сарини, удови пок. Давида И. Русо, остављам у својину моју кућу с плацем у Београду у Кр. Петра улици, коју сада држи под закуп фирма Ристић и Антонијевић.

Мојој браћи по оцу: Јакову-Жаку, Хугу и др. Хајнриху-Ханрију не остављам ништа, а остављам по 100.000.- (сто хиљада) динара свакоме сину именованих: и то Едију сину Хуга Булија, Мониу, сину Јаковљевом-Жаковом и Миши сину др. Хенрија. Моме брату по оцу Др. Морицу Булију остављам 100.000.-сто хиљада динара. По 50.000.- (педесет хиљада) остављам мојој сестри по оцу Софији-Соњи рођ. Були, Матилди Штрасберг рођ. Албала, Исидору-Буби Албала и Рајку Давида Русо.

Друштвима: „Онег Шабат“; Дому стараца и старица мојсијеве вере; Материнском удружењу; Српском-јеврејском певачком друштву остављам по Динара 10.000.- (десет хиљада); а заводу слепих инвалида у Земуну и друштву „Насушни хлеб“ у Београду по Динара 5.000.- (пет хиљада). За сиротињу београдску остављам Динара 25.000.- (двадесет пет хиљада) и то пола сиротињи Београдске општине и црквено-школске Јеврејске општине Сефардског обреда у Београду и динара 5.000.- (пет хиљада) за сиротињу Српске Јеврејске црквене општине Ешкенаског обреда.

Даље остављам Јеврејској општини у Сарајеву и Јеврејској општини у Битољу за сиротињу по Динара 10.000.- (десет хиљада), а Нишкој Јеврејској општини за исти циљ Динара 5.000.- (пет хиљада).

Моја жена Матилда има право да станује и ужива моју вилу на Топчидерском односно Бањичком брду у Љутице Богдана ул. бр. 25, и то неограничено у свим зградама са целокупним намештајем и посуђем и то бесплатно све докле док вила не буде продата. На жељу моје жене иста права имаће и њена сестра Сарина, удова Давида Русо. Моја два аутомобила као и теретни ауто са прибором остављам моме садашњем шоферу Лудвику Фоглу под условом да 6 месеци по мојој смрти служи моју жену са аутомобилима без личне награде.

На име издржавања остављам мојој маћији госпођи Меркуши удови мога пок. оца Едија Динара 10.000.- (десет хиљада), месечно за све време њеног живота.

За издржавање моје сестре Софије-Соње по смрти моје маћије г-ђе Меркуше, а за живота моје жене Матилде, да јој се исплаћује доживотно по Динара 4.000.- (четри хиљаде) месечно.

За издржавање моје сестричине Матилде-Мици Штрасберг рођене Албала да јој се доживотно исплаћује по Динара 3.000.- (три хиљаде) месечно, почев од месеца у коме буде умрла моја жена Матилда.

Све ове суме намењене за издржавање моје маћије, моје сестре, моје нећаке Женике и моје сестричине Матилде-Мици исплаћиваће се било из прихода било из капитала моје заоставштине за живота моје жене. После смрти моје жене извршиоци тестаментна обезбедиће потребне суме за ова издржавања полагањем капитала на приплод код Државне хипотекарне банке у Београду.

По смрти моје жене да се као легати исплате по 500.000.- (пет стотина хиљада) динара моме брату Др. Морицу Булију, Монију, сину мога брата Јакова-Жака, Едиу, сину мог брата Хуга и моме брату др. Хенрију Булију, а моме сестрићу Исидору- Буби Албала остављам као легат такође да се исплати по смрти моје жене Динара 300.000.- (триста хиљада).

По смрти моје жене извршиоци мога тестаментна уновчиће сву моју заоставштину уколико то већ није раније учињено, а по исплати свега онога што сам испред наредио. Добијени износ имају употребити за оснивање два фонда, која ће носити име „Фонд Бенциона и Матилде Були, у спомен њихових родитеља“. Један фонд биће при Београдском Универзитету и њиме ће управљати Универзитетски сенат; а за капитал тога фонда извршиоци тестаментна издвојиће из моје заоставштине, преостало по смрти моје жене, а по исплати свега што је напред речено

једну трећину и предати Београдском универзитету. Од овог фонда може се трошити само приход, а капитал има остати неутрошен. Остављам Универзитетском савету да по свом најбољем нахођењу употрељава приход овог фонда.

Друге две трећине које преостану по смрти моје жене од моје заоставштине, а и исплати онога што сам напред наредио, извршиоци тестаментa имају да употребе за оснивање једног самосталног фонда под већ наведеним именом, а којим ће за живота њихова они сами управљати, али само тако да се приход троши, а да капитал остане неутрошен. Капитал су дужни уложити код Државне хипотекарне банке у Београду на име фонда. Од прихода тога фонда да се употреби и исплаћује годишње, и то: 30% (тридесет одсто) Црквено-школској Јеврејској општини Сефардског обреда у Београду; по 25% (двадесет пет одсто) Јеврејском женском друштву и друштву „Потпора“ Јеврејске општине Сефардског обреда у Београду и по 10%(десет одсто) Друштву старца и старица јеврејске вероисповести у Београду и Српском јеврејском певачком друштву. У капитал ових фондова под именом „Бенциона и Матилде Були“ и.т.д. уносиће се по пропорцији једна трећина и две трећине и оне суме које у току времена буду ослобођене од намењених издржавања.

За извршиоце овог мог тестаментa именујем г. Рајфала Финци, адвоката из Београда, г. Александра Божичковића, директора из Београда, а њима за заменике у случају њихове смрти или спречености назначујем г. Др. Рафајла Маргулиса лекара и г. Михајла Ст. Николића, адвоката из Београда. Извршиоци тестаментa имају права да самостално и за живота моје жене договорно с њом управљају заоставштином мојом у смислу овога тестаментa, да продају непокретно имање, хартије од вредности, намештај, драгоцености и уопште све што је потребно да би се постигао циљ овога завештања.

За Управу фонда по смрти назначених извршиоца тестаментa односно њихових заменика одредиће и именовати Црквено-школска Јеврејска општина у Београду Сефардског обреда преко свога одбора три лица из Београда. Ово исто вреди и ако би од именованих извршиоца тестаментa и њихових заменика остало само једно лице у животу, кад ће се опет приступити таквом избору.

На име награде за рад око извршења овог мог завештања признајем и одобравам да се исплати Александру Божичковићу 100.000.-(сто хиљада) динара када буде продат виноград

односно вила у Љутице Богдана улици у Београду. Руководиоцима фонда „Бенциона и Матилде Були и.т.д.“ одређујем на име награде 5% (пет одсто) од прихода фонда који проценат да се на равне части подели међу њима. Суд да се у попис и расправу моје заоставштине не меша. Ако би који од лица која сам овим тестаментом шта оставио био незадовољан и тестамент нападао - онда га лишавам онога што сам му овим тестаментом наменио.

Ово је моја последња жеља коју сам слободно и у потпуно свесном стању сам написао и својеручно потписујем.¹⁹

У Бечу 17. августа 1933. год.

Бенцион Були

9.

Закључак

Уобличавање приватне визуелне културе Сефарда у Београду у 19. веку имало је дугу традицију. Сложенији видови приватног живота развијали су се у круговима имућнијег и образованијег дела становништва, који је представљао његову духовну, економску и културну елиту. Захваљујући успесима у индустрији, трговини и банкарству, породица Були припадала је новом слоју српске буржоазије тога доба. Као таква, породица Були била је једна од најугледнијих београдских сефардских породица која је деловала крајем 19. и у првим деценијама 20. века.

О њиховом положају и друштвеном значају у српском грађанском друштву тог доба сведоче и представе најугледнијих чланова ове породице. Портрети Едије и Бенциона Булија приказују поступке и начине репрезентације и саморепрезентације које, пре свега, треба посматрати као део ширих културних процеса којима се обликује како колективни тако и индивидуални идентитет. Такође, ови портрети представљају још један од сегмената који су породицу Були, али и јеврејску заједницу, потврђивали унутар грађанских оквира.

С друге стране, породица Були је свој углед истакла подизањем приватних и јавних здања, креирајући на тај начин приватни идентитет, али и визуелну културу самог града. Градитељски оквир њихове приватности првенствено је осликавао њихов друштвени и материјални положај, а потом и личне укусе у домену уметничких стилова и ужа естетска интересовања. Породица Були припадала је имућнијим сефардским породицама које су живеле изнад оквира махале на Јалији, о чему сведочи подизање куће Едије

Булија крајем 19. века, у Симиној улици број 17. Кућа Едије Булија грађена је по европском узору, са елементима неокласицистичке архитектуре, и као таква представља модеран тип породичне виле грађене крајем 19. века на Дорћолу. Током 20. века, за своје разгранате приватне потребе породица Були ангажује познате архитекте. Такав први познати пример је кућа Жака Булија у улици Краља Петра, коју је пројектовао Стојан Тителбах, потом вила Бенциона Булија на Топчидерском брду која је грађена према пројектима грађевинског инжењера Михаила Белића. На примеру ове виле анализиран је и изглед ентеријера у међуратном периоду, и на тај начин је заокружена слика репрезентативног грађанског дома. И на крају трећи пример приватних простора је вила Илзе Були, коју је пројектовао архитекта Андреј Васиљевич Папков. Поред креирања приватног идентитета, исказујући свој идентитет, али и личне укусе, породица Були учествовала је у креирању визуелне културе самог града подигавши у улици Краља Петра Робни магацин, који је за Бенциона Булија пројектовао Виктор Азријел почетком 20. века. Својим јединственим сецесијским решењем представљао је прву модерну робну кућу која је заменила традиционалне дућане у Београду. Други пример модерне робне куће свакако је представљала и зграда такође у улици Краља Петра, пројектована за Бенциона Булија, која је девастирана у Другом светском рату.

Приватна визуелна култура одређивала је све делове живота породице Були, укључујући и њихову смрт. У домен приватног спадају и вечна боравишта – породичне гробнице. Тако су Булијеви желели да свој углед представе и изградњом породичне гробнице на Сефардском гробљу у Београду. Чланови ове породице меморисани су различитим стратегијама у складу са њиховим грађанским положајем и заслугама у друштву тог доба, али и према стратификацији унутар породичне хијерархије. Гробница ове породице, као почивалиште више генерација, огледало је породичног идентитета као и различитих стратегија и начина памћења којима је ова фунерална целина формулисана.

Кроз монографију *Визуелна култура и приватни идентитет породице Були* сагледан је значај породице Були у српском грађанском друштву 19. и прве половине 20. века, док је, с друге стране, кроз пример породице Були у ширем смислу сагледано креирање визуелне културе, али и начини исказивања приватног идентитета сефардске заједнице у Београду.

10. Напомене

- 1) Историјски архив града Београда, Протокол умрлих 1865–1907.
- 2) Архив Југославије, Фонд бр. 69-56-90. *Користим прилику да се захвалим колеги Вуку Даутовићу који ми је указао на овај извор.*
- 3) О грађевинском инжењеру Михаилу Белићу не постоји много сачуваних података. Рођен је 4. јануара 1891. у Горњем Милановцу и дипломирао је 1920. године на Техничком факултету у Београду. *Срдачно се захваљујем колегиници Владани Путник за информације о Михаилу Белићу.*
- 4) Архив ЈИМ, К-Београд: Живот и рад Општине до 1941. Тестамент Бенциона Булија.
- 5) Историјски архив града Београда, СГБ, Национализација имовине Бенциона Булија.
- 6) Позлаћене сребрне мобилије у 19. веку су прво користиле краљевске породице, да би се касније, током 20. века, њихова употреба проширила и у имућнијим грађанским породицама.
- 7) Пројекат виле за Илзу Були чува се у Историјском архиву града Београда, Фонд општина града Београда, сигнатура XXII-25-1936.
- 8) Завод за заштиту споменика културе града Београда, Досије споменика културе – Робни магацин.
- 9) Завод за заштиту споменика културе града Београда, Досије споменика културе – Робни магацин.
- 10) Историјски архив града Београда, СГБ, Национализација имовине Бенциона Булија.
- 11) Завод за заштиту споменика културе града Београда, Досије споменика културе – Робни магацин.

- 12) Пројекат се чува у Историјском архиву града Београда, Фонд општина града Београда, VI-32-1924.
- 13) Историјски архив града Београда, Пријава ратне штете причињене Бенциону Е. Булију. Подносилац пријаве: Управа народних добара Србије, IAB-42-K 306 113.
- 14) Натпис са хебрејског на српски језик превео је Елиезер Папо.
- 15) Натпис са хебрејског на српски језик превео је Елиезер Папо.
- 16) Натпис са хебрејског на српски језик превео је Елиезер Папо.
- 17) Натпис са хебрејског на српски језик превео је Елиезер Папо.
- 18) Важно је напоменути да је име каменорезачке радионице вероватно грешком написано као Вулкан и Најбрун, зато што његова правилна транскрипција са немачког (Wulkan & Neubrunn Wien) на српски језик гласи Вулкан и Нојбрун и у даљем тексту користиће се правилна транскрипција Вулкан и Нојбрун.
- 19) Архив ЈИМ, К-Београд: Живот и рад Општине до 1941. Тестамент Бенциона Булија.

11. Избори

1. Јеврејски историјски музеј, Кутија – Београд: Живот и рад општине до 1941, Тестамент Бенциона Булија.
2. Архив Југославије, Фонд број 69-56-90.
3. Историјски архив града Београда, Протокол умрлих 1865–1907.
4. Историјски архив града Београда, Фонд општина града Београда, сигнатура IX-32-1924.
5. Историјски архив града Београда, Фонд општина града Београда, сигнатура VI-32-1924.
6. Историјски архив града Београда, Фонд општина града Београда, сигнатура XXII-25-1936.
7. Историјски архив града Београда, СГБ, Национализација имовине Бенциона Булија.
8. Историјски архив града Београда, Пријава ратне штете Бенциону Е. Булију, сигнатура IAB-42-K306113.
9. Завод за заштиту споменика културе града Београда, Досије споменика културе: Робни магацин.

12. Литература

1. Азријел, Виктор Давид, *Мој пут у Палестину*, Београд, 1922.
2. Ајзинберг, Александар, *Стилови: архитектура, ентеријер, намештај*, Београд, 2007.
3. Алкалај, Арон, *Живот и обичаји у некадашњој јеврејској махали*, Јеврејски алманах, Београд, 1961–1962.
4. Аноним, *Друштво за подизање и унапређење Дедиња*, Време, 11.08.1926, 7.
5. Аноним, *Оглас*, Политика, 2.01.1927, 16.
6. Аноним, *Огласи*, Политика, 28.04.1928, 15.
7. Аноним, *Огласи*, Политика, 10.05.1933, 21.
8. Аноним, *Пренос остатака Б. Булија*, Политика, 25.08.1933, 8.
9. Аноним, *Сахрана Бенциона Булиа*, Политика 25.08.1933, 16.
10. Аноним, *Сахрана Бенциона Булиа*, Правда 25.08.1933, 3.
11. Аноним, *Умро је др. Мориц Були*, Политика 24.08.1936, 10.
12. Аноним, *Сахрана др. Морица Булија*, Време 25.08.1936, 10.
13. Аноним, *Опити део*, Просветни гласник 1.01.1941, 7.
14. Аноним, *Прослава Светог Саве на Београдском универзитету*, Време 28.01.1941, 7.
15. Аријес, Филип, Диби, Жорж, *Историја приватног живота, Од Римског царства до 1000. године*, Београд, 2000.
16. Аријес, Филип, Диби, Жорж, *Историја приватног живота, Од феудалне Европе до ренесансе*, Београд, 2001.
17. Аријес, Филип, Диби, Жорж, *Историја приватног живота, Од ренесансе до просвећености*, Београд, 2002.
18. Аријес, Филип, Диби, Жорж, *Историја приватног живота, Од Француске револуције до Првог светског рата*, Београд 2003.

19. Beatens, Jean, *Visual Culture and Visual Studies*, in: Art History and Visual studies Europe. Transnational discourses and frameworks, ed. M. Rampley, T. Lenain, H. Locher, A. Pinotti, Ch. Schoell-Glass, K. Zijlmans, Leiden–Boston 2012.
20. Belting, Hans, *Image, Medium, Body: A New Approach to Iconology*, *Critical Inquiry* 31, 2005, 302-319.
21. Бери, Ш, *XIX и рани XX век*, Историја сребра, прир. К. Блер, Београд–Крањ 1987.
22. Борозан, Игор, *Култура смрти у српској грађанској култури 19. и првим деценијама 20. века*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд, 2006.
23. Васић, Павле, *Примењена уметност у Србији 1900–1978*, Београд, 1981.
24. Вујовић, Сретен, *Градско становање и приватност у Србији током 20. века*, Приватни живот код Срба у двадесетом веку, приредио Милан Ристовић, Београд, 2007.
25. Ур. Гоан, Александар, *Знаменити Јевреји Србије*, Београд, 2011.
26. Данон, Цадик, *Збирка појмова из Јудаизма*, Београд, 1966.
27. Даутовић, Вук, *Збирка амулета јеврејског историјског музеја*, Зборник радова Менора, Београд, 2009.
28. Даутовић, Вук, *Сепхардске штампане кетубе на Балкану*, Музеј примењене уметности, Зборник 8, Београд, 2012.
29. Даутовић, Вук, *Свет личних предмета и приватни простор Павла Бељанског*, Меморијал Павла Бељанског, Нови Сад 2013.
30. Dautović, Vuk, *A monument to Fallen Jewish Soldiers in the Wars Fought between 1912 and 1919 at the Sephardic Cemetery in Belgrade*, *Acta historiae artis Slovenica*, Ljubljana, 2013.
31. Dautović, Vuk, Putnik, Vladana, *Building of the House of Jewish Church-School Community in Belgrade and the Process of Jewish Emancipation*, *Serbian studies*, vol. 28, 2017.
32. Ђурић-Замоло, Дивна, *Стара јеврејска четврт и Јеврејска улица у Београду*, Јеврејски алманах, Београд, 1965–1967.
33. Ђурић-Замоло, Дивна, *Јевреји – градитељи Београда до 1941*, Јеврејски историјски музеј, Зборник 6, Београд, 1992.
34. Ђурић-Замоло, Дивна, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд, 2009.
35. Ђурђевић, Марина, *Архитект Андреј Васиљевић Папков*, Годишњак града Београда ЛП, Београд, 2005.
36. Живанчевић, Владимир, *Београдски Јевреји на Дорћолу – од Јалије до Видин-капије*, Јеврејски историјски музеј, Зборник 6, Београд, 1992.

37. Zednicek, Walter, *Wiener Architektur um 1900*, Wien 2001.
38. Здравковић, Иван, *Виле на Топчидерском брду и Дедињу*, Уметнички преглед 7, 1939.
39. Јеврић-Лазаревић, Мирјана, *Огледала – историјско-стилски развој*, Београд, 1982.
40. Јовановић, Небојша, *Преглед историје београдских Јевреја до стицања грађанске равноправности*, Јеврејски историјски музеј, Зборник 6, Београд, 1992.
41. Juhasz, Esther, *Sephardi Jews in the Ottoman Empire*, Jerusalem, 1990.
42. Кадијевић, Александар, *Два тока српског архитектонског Ар-нувоа: Интернационални и национални*, Наслеђе бр. 5, Београд, 2004.
43. Кадијевић, Александар, *Естетика архитектуре Академизма (XIX-XX)*, Београд, 2005.
44. Кадијевић, Александар, *Архитектура – оквир приватног живота у српским земљама од почетка 19. века до Првог светског рата*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд, 2006.
45. Kadijević, Aleksandar, *The Creative Presence of Jews in Belgrade Architecture of the Twentieth Century*, Serbian Studies vol. 27, 2013.
46. Клајн, Рудолф, *Сецесија: Јеврејски (не)укус?*, Зборник радова Менора, Београд, 2010.
47. Кољанин, Милан, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941*, Београд, 2008.
48. Кољанин, Милан, *Између еманципације и нетрпељивости: Јевреји у Србији 19. века*, Зборник радова Менора, Београд, 2010.
49. Костић, Милан А. *Дорћол некад и сад*, Београдске општинске новине 12.01.1937.
50. Лебл, Жени, *До „коначног решења“ Јевреји у Београду 1521–1942*, Београд, 2001.
51. Ludwigstropp, Georg, *Silber*, Wien 2011.
52. Макуљевић, Ненад, *Визуелна култура и приватни идентитет православних Хришћана у 18. веку*, Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба, приредио Александар Фотић, Београд, 2005.
53. Макуљевић, Ненад, *Културни модели и приватни живот код Срба у 19. веку*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд, 2006.
54. Makuljević, Nenad, *Sephardi Jews and the Visual Culture of the Ottoman Balkans*, El Prezente, Studies in Sephardic culture, Vol. 4, 2010.

55. Makuljević, Nenad, *The trade Zone as Cross-Cultural Space: Belgrade Carsi*, El Prezente, Studies in Sephardic culture, Vol. 7, Menorah Collection of papers, Vol. 3, 2013.
56. Макуљевић, Ненад, *Османско-српски Београд. Визуелност и креирање градског идентитета (1815–1878)*, Београд, 2015.
57. Маневић, Зоран, *Лексикон неимара*, Београд, 2008.
58. Марјановић-Душанић, Смиља, Поповић, Даница, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, Београд, 2004.
59. Милетић-Абрамовић, Љиљана, *Архитектура резиденција и вила Београда 1830–2000*, Београд, 2002.
60. Милић, Даница, *Учеиште Јевреја у банкарству Србије до I светског рата*, Јеврејски историјски музеј, Зборник 6, Београд, 1992.
61. Mitchel, W.J.T., *What Do Pictures Want*, University of Chicago Press, 2005.
62. Mitchel, W.J.T., *Showing Seeing: A Critique of Visual Culture*, in: *Art History, Aesthetics, Visual Studies*, ed. by M.A. Holly and K. Moxey, Sterling and Francine Clark art Institute, 2002.
63. Митровић, Гордана, *Градитељско наслеђе у бањама Србије*, Саопштења XXX-XXXI, Београд, 1998–1999.
64. Митровић, Гордана, *Градитељство бања Србије – 19. и прва половина 20. века*, Докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2015.
65. Недић, Светлана, *Синагога Бет Јисраел – дело архитекте Милана Капетановића*, Јеврејски историјски музеј, Зборник 8, Београд, 2003.
66. Newman, Harold, *An Illustrated Dictionary of Silverware*, London, 1987.
67. Поповић, Бојана, *Примењена уметност и Београд 1918–1941*, Београд, 2011.
68. Путник, Владана, *Фолклоризам у архитектури Београда (1918–1950)*, Годишњак града Београда LVII, Београд 2010.
69. Путник, Владана, *Прилог проучавању развојних токова међуратне стамбене архитектуре Београда*, Наслеђе бр. 13, Београд, 2012.
70. Путник-Прица, Владана, „У лепом стану срећа станује“: *београдски ентеријери као вид јавних простора у међуратном периоду* (у штампани).
71. Рајнер, Мирјам, *Јеврејска гробља у Београду*, Јеврејски историјски музеј Зборник 6, Београд, 1992.
72. Ристовић, Милан, *Од конструкције до деконструкције приватности (и назад)*, Приватни живот код Срба у двадесетом веку, приредио Милан Ристовић, Београд, 2007.

73. Рожман, Милица, *Визуелна култура и приватни идентитет Сефарда у Београду у 19. веку: гробница породице Були*, Дипломски рад, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2015, стр. 16.
74. Рожман, Милица, *Визуелна култура и приватни идентитет Сефарда у Београду у 19. веку: породица Були*, Мастер рад, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 14, 18, 43, 44, 46, 47.
75. Sarnitz, August, *Otto Wagner 1841–1918*, London, 2005.
76. Сомерс Кокс, А. *Барокно сребро: 1610–1725*, Историја сребра, прир. К. Блер, Београд–Крањ, 1987.
77. Стефановић, Тадија, *Токови у српској архитектури (1935–1941)*, Докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2014.
78. Тимотијевић, Мирослав, *Рађање модерне приватности, Приватни живот Срба у Хабсбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд, 2006.
79. Тимотијевић, Мирослав, *Приватни простори и места приватности*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд, 2006.
80. Тодић, Миланка, *Немогуће: Уметност надреализма*, Београд, 2002.
81. Тодић, Миланка, *Конструкција идентитета у породичном фото-албуму*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић.
82. Фотић, Александар, *Приватни живот код Срба у освит модерног доба*, Београд, 2005.
83. Храбак, Богумил, *Јевреји у Београду, До стицања равноправности (1878)*, Београд, 2009.
84. Церанић, Милица, *Делатност архитекте Андреја Васиљевића Папкова у Београду (1925–1951)*, Наслеђе бр. 8, Београд, 2007.
85. Шланг, Игњат, *Јевреји у Београду*, Београд, 1926.
86. <http://www.bildarchiv.at/ProfiSzettel.aspx?a=b&wort=Ged%C3%B6,%20Leopold&parent=>
87. <http://digitalcollections.nypl.org/collections/zbirka-portreta-i-biografija-znamenitih-ljudi-kraljevstva-srba-hrvata-i?filters%5Bgenre%5D=Illustrations&keywords=#/?tab=about>
88. <http://kg.ikb.kit.edu/arch-exil/395.php>

13.

Индекс имена и појмоба

- Азријел, Виктор Давид 43, 44, 45
Ашкенаска Јеврејска општина 56
- Бајлони, Игњат 24, 30
Белић, Михаило 21, 30, 36, 45
Београд 16, 17, 20, 21, 26, 48
Бет Јисраел 18
Беч 18, 19, 20, 52, 53
Були, Бенцион 18, 25, 30, 48, 55, 58
Були, Давид 17, 18, 50
Були, Жак 21, 28, 29, 51
Були, Илза 40, 41, 42, 50
Були, Једидија Едија 17, 18, 22, 27, 48
Були, Матилда 20, 45, 51
Були, Меркуша 18, 48
Були, Мика 51
Були, Мони де 21
Були, Мориц 20, 51, 57
Були, Леја Лучија 50, 51, 55
Були породица 26, 47, 48, 58, 65, 66
Були, Солчи 50
Були, Хенри 40, 50, 51
Були, Хуго 20, 21
- Вагнер, Ото 53
Вајферт, Ђорђе 18, 36
Васиљевич Папков, Андреј 40, 41
визуелна култура 8, 9, 14, 15, 16, 65
Вулкан и Нојбрун Беч 48, 53, 54
- Гедо, Леополд 24
гробница 48, 49, 50, 51, 52, 54
- двадесети век 17, 22, 26, 47
деветнаести век 13, 17, 22, 26, 47
Други светски рат 46
- Ендрен, С. 22
- Јевреји 9, 16, 17, 19, 26, 65
Јеврејска сефардска општина 17, 20, 22, 23, 48
- Капетановић, Милан 43
Карађорђевић, Александар 17, 24
Карађорђевић, Петар I 18
Кнежевина Србија 13, 16, 17
Којен, Леон 19

**Краљевина Срба, Хрвата и
Словенаца** 19, 24

Краљевина Југославија 40

монументална архитектура 9

Нојбрун, Емануел 53

Обреновић, Милан 17

приватни идентитет 9, 12, 58, 66

Први светски рат 18, 19, 27, 29, 34

Робни магaзин 43, 44, 45, 66

Сефардска заједница 16, 23, 54

Сефардско гробље 18, 48, 54

Тителбах, Стојан 27, 28, 29

тестамент 20, 37, 58, 59

14.

Summary

Visual culture and private identity of the Buli family

Shaping of the private visual culture of Sephardim in Belgrade in 19th century had a long tradition. More complex forms of private life were developed in the circles of the wealthier and more educated part of the population which represented their spiritual, economic and cultural elite. Due to successes in industry, trade and banking, the Buli family belonged to a new layer of Serbian bourgeoisie of the time and it was one of the most reputable Belgrade Sephardic families, active during the end of 19th and the first few decades of 20th century, and had two presidents of the Jewish Sephardic Community and three Community ministers.

The first prominent member of the Buli family was Jedidija-Edija Buli. He was a merchant and a banker by profession, and he held the function of the president of the Jewish Sephardic Community during the period from 1897 to 1907. Apart from this, he was appointed as a member of the National Parliament. He started his career as a merchant, after which he established a bank, which was later even more successfully fortified by his eldest son, Bencion. During the period between 1897 and 1907 while he was the incumbent, he advocated the building of the new synagogue Bet Jisrael in Cara Uroša St. As the president of the Jewish Sephardic Community of the time, he attended the ceremony on the occasion of laying the foundation stone, which was laid by King Petar I Karađorđević. In doing business together with his brother David Buli, to whom the appointment to the Parliament was transferred, they succeeded in raising the Buli family to the order of the richest and most reputable Belgrade families. Edija Buli, received certain decorations for his merits, such as the Medal of the

White Eagle of V class, Takovo Cross of V class and Medal of the renewed Kingdom. He passed away in Vienna on 2nd September 1907, after which he was buried on 6th September 1907 in the family sepulcher at the Sephardic cemetery in Belgrade.

Reputation and further engagement in the social and political life of Belgrade was also maintained by the sons of Edija Buli. Bencion Buli followed in Edija's footsteps, continuing the family tradition. Like his father, Bencion was a merchant and a banker by profession and apart from this served as the president of the Jewish Sephardic Community and was appointed as a member of the National Parliament. He participated in the making of the Niš Declaration and the Corfu Declaration and the successful return to homeland after the breaking of the Thessaloniki Front. After the start of the First World War he was appointed as the president of the Community and he held the position until 1918. As the Community president of the time, during the war he started handling the financing of Community officials and rabbis from his own funds. As one of the most reputable Belgrade Sephardic Jews, Bencion was among the founders of the charity society *Potpora*. As several years long president of the charity society *Potpora*, he provided studying grants to poor Jews from the *mahala* who wanted to be educated in Vienna and other European centers, among others the painter Leon Kojen. He also helped all Belgrade Jewish societies, and through his donations he helped the founding of the Jewish Reading Room. After the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Bencion left political life, however, during the same period he was responsible for organizing the banking system and the Yugoslav United Bank was established where he was the vice president. Like his father, Bencion received different decorations for his merits such as the Medal of St Sava of II class, Medal of the White Eagle of III class and the Star of Karađorđe. Just before his death in 1933, Bencion wrote a will in Vienna where it was stated that he left a part of his legacy to the University of Belgrade, Jewish Sephardic Community and numerous Jewish charity societies, which is when the "Foundation Bencion and Matilda Buli" was founded. He passed away on 21st August 1933 in Vienna and was buried in the family sepulcher at the Sephardic cemetery in Belgrade.

Apart from their successes in trade, banking and politics, sons of Edija Buli were also successful in medicine, sports and hotel management. Moric Buli participated in the formation of the bacteriological service in Belgrade and became the first Serbian bacteriologist in the interwar period. Based on his instructions and drawings the Disinfection Institute in Belgrade was built, which was considered one of the most modern disinfection institutes in Europe by its organization.

On the other hand, during his education in Berlin, Hugo Buli played soccer in the *Germania* club. Upon his return to Belgrade, he brought the first soccer ball. He was a member of the gymnastics association *Soko* and among the founders of the *Loptačka sekcija* in 1896. Together with Gustav Fajfer he managed the first soccer game played in Belgrade. Hugo Buli was killed in Sajmište during the Holocaust. His brother Žak Buli, about whom there is not much data preserved today, was a reputable merchant and hotel manager in Belgrade. Žak Buli was the owner of Hotel Royal in 56 Kralja Petra St which was designed by the engineer Mihailo Belić during the period from 1922-1923, and whose owner Žak was from the beginning of WWII, after which time he was killed during the Holocaust.

Their position and social importance in the Serbian civil society of the time is also attested to by representations of the most prominent members of this family. The first known example of the representation of members of the Buli family was the portrait of Edija Buli. It was created in 1904, painted and signed by Endren S. In the manner of representation, the portrait of Edija Buli is close to the culture of Realism. Apart from expensive portraits on canvas, since the 60s of 19th century citizenry could also have their own photographs. The medium of photography offered the possibility for the civil society to reach their individual representation. Therefore, the tombstone photograph of Edija Buli, which can be found on the central tombstone of the family sepulcher, is an important example of this phenomenon. The third known example is a drawing displaying Bencion Buli created in 1926 by the painter Leopold Gedo and published in a collection of portraits of renowned people of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Portraits of Edija and Bencion Buli display methods and ways of presentation and self-representation which should primarily be perceived as a part of the wider cultural process shaping not only the collective, but also the individual identity. Moreover, these portraits represent another segment which affirmed the Buli family, but also the Jewish community itself within the civil boundaries.

On the other hand, the Buli family emphasized their reputation by building private and public edifices, creating in this way their private identity, but also the visual culture of the city. The building frame of their privacy primarily depicted their social and material position, followed by personal tastes in the domain of artistic styles and narrower aesthetic interests. The Buli family belonged to wealthier Sephardic families which lived outside of the boundaries of the *mahala* on Jalića. This is attested to by the construction of the house of Edija Buli, near the end of 19th century, in 17 Simina St. The house of Edija Buli was

constructed based on a European model, with elements of Neo-Classical architecture, and as such, represents a modern type of a family villa built in Dorćol in the end of 19th century. During 20th century, the Buli family hired renowned architects due to their developed private needs. The first such example is the house of Žak Buli in Kralja Petra St designed by Stojan Titelbah. Family houses with such a concept, where they had the ground floor and two additional floors, which represented residential-business buildings, were being erected on main streets during the first decades of 20th century, mostly for reputable merchants and craftsmen.

An example of a representative villa on the Topčider hill is the villa built for Bencion Buli in the period between 1924 and 1928 in Ljutić Bogdana St in accordance with the projects of the civil engineer Mihailo Belić. The villa was built as a detached house, surrounded by outbuildings such as the secondary villa, kitchen, terrace, garage and an apartment for the guard. Such a complex organization of space corresponds to the residential architecture of Belgrade. The villa was shaped in accordance with the principles of the prevailing academic architecture of that time, while the representativeness of the facade was expressed through carefully selected main motives of the composition, which were taken from the Baroque architecture. This villa also served as an example in the analysis of the interior appearance in the interwar period. We spoke about the original spatial conception based on preserved projects; however, we can only speak about the appearance of the interior based on its preserved parts which are still in the villa. Based on the described movable assets from the testament of Bencion Buli, it is possible to partly reconstruct the appearance of this interior. The preserved parts of the interior, followed by pieces of furniture, artistic paintings, silver mobilia and household items listed in Bencion Buli's will, round up the representative space image of the main villa.

And finally, the third example of private spaces is the villa of Ilza Buli, designed by the architect Andrej Vasiljevič Papkov. Villa belongs to the type *vila suburbana* with elements of Central European architecture which rested on historicism and corresponds to the type of villas which used to be built in resorts. The application of the hipped shallow roof and wooden louvers indicates Serbian folklore constructing. While the emphasized entrance portico with four cylindrical pillars radiates the spirit of historicism, and the pronounced use of floral and linear iron decoration here evokes the decorative postulates of Art Deco, all the listed elements noticeable on the facade accentuate Papkov's perception of historicism.

Apart from creating their private identity, in emphasizing their identity, but also their personal tastes, the Buli family participated in the creation of visual culture of the city itself. By building the Grand Store (Serbian: *Robni magazin*) in Kralja Petra St, which was designed for Bencion Buli by Viktor Azriel at the beginning of 20th century. Through his unique secessionist solution, it represented the first modern mall which replaced traditional shops in Belgrade. The Grand Store represented the first modern mall, completely different from traditional shops present in the city during that period. Exactly this specific use of the building allowed the architect Viktor Azriel a more liberal treatment of the interior and the use of contemporary construction. As such, it represents a lone example of a building solution according to the new architectonic principles which completely differ from, until then, commonplace academic postulates. Through its existence, the Grand Store exerted an influence on the subsequently constructed buildings, however, no edifice constructed in the secessionist style displayed the purity and clarity of style like this example made for Bencion Buli. The second example of a modern mall was certainly a building also in Kralja Petra St, designed for Bencion Buli. The project for this building was produced by Mihailo Belić, who designed Bencion Buli's villa; hence, we can deduce he was this family's architect. The building was demolished during the Second World War when a bomb was dropped on it.

The private visual culture determined all segments of the Buli family's life, including their death. In decorating their homes with furniture and decorative items, they also applied this concept to the last stage of their lives. Therefore, the last section of this monograph was dedicated to the creation of eternal memory. The domain of the private also includes final resting places – family sepulchers. In this way, the Buli family members wanted to represent their reputation through the construction of the family sepulcher at the Sephardic cemetery in Belgrade. Manufactured in a Vienna workshop Wulkan & Neubrunn, through its architectonic solution, relief and sepulcher inscriptions, it emphasized the civil dignity of the deceased. Members of this family were memorized through different strategies in accordance with their civil position and merits in the society of the time, but also through stratification within the family hierarchy. Emphasizing the Jewish identity was limited to Magen David and Hebrew inscriptions. It is very important to point out that through its monumentality, architectonic solution and plastic decoration, the sepulcher emphasizes the social and civil importance of the Buli family. On the other hand, through its stylistic characteristic with secession as the primary decoration, the

Buli family sepulcher depicts the place and period it was created in. The sepulcher of this family, as the resting place for several generations, is a mirror of the family identity and different strategies and manners of remembering, which formulated this funerary entity.

Making the burial ritual more aesthetically appealing created a special public image of the family. The family home came out into the street, and the burial ritual became the paradigm of civil family in 19th and the first half of 20th century. This is attested to by funerals of Bencion and Moric Buli as private-public ceremonies. In this way, important Jews were made prominent through a public funeral, and their merits for the community and the environment they lived in were interpreted through traditional forms of panegyric.

And finally, the creation of eternal memory was completed through the publishing of Bencion Buli's testament. The testament was the key act speaking about the freedom of an individual. Hence, as an important testimony, the testament primarily shows the proprietary position, but also the last will of the deceased. Due to the lack of archive material and artifacts, the testament of Bencion Buli represents a very important testimony which primarily points to his entire possessions. Personal legacy such as pieces of furniture, artistic paintings and household items, listed in Bencion Buli's testament, represent very important items, which primarily reflect the private identity of the Buli family, followed by representativeness of Belgrade citizenry. On the other hand, this testament depicts almost the entire image of family relationships, and also the relationship towards the state, i.e. its institutions and charity societies. Therefore, the publishing of Bencion Buli's testament, as a key legal and emotional document, completes the image of private and civil identity of the Buli family.

The monograph *Visual culture and private identity of the Buli family* examines the importance of the Buli family in the Serbian civil society of 19th and the first half of 20th century, while on the other hand, in the wider sense, the example of the Buli family offers an insight into the creation of visual culture, and also the manner of expression of Belgrade Sephardic community's private identity.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

